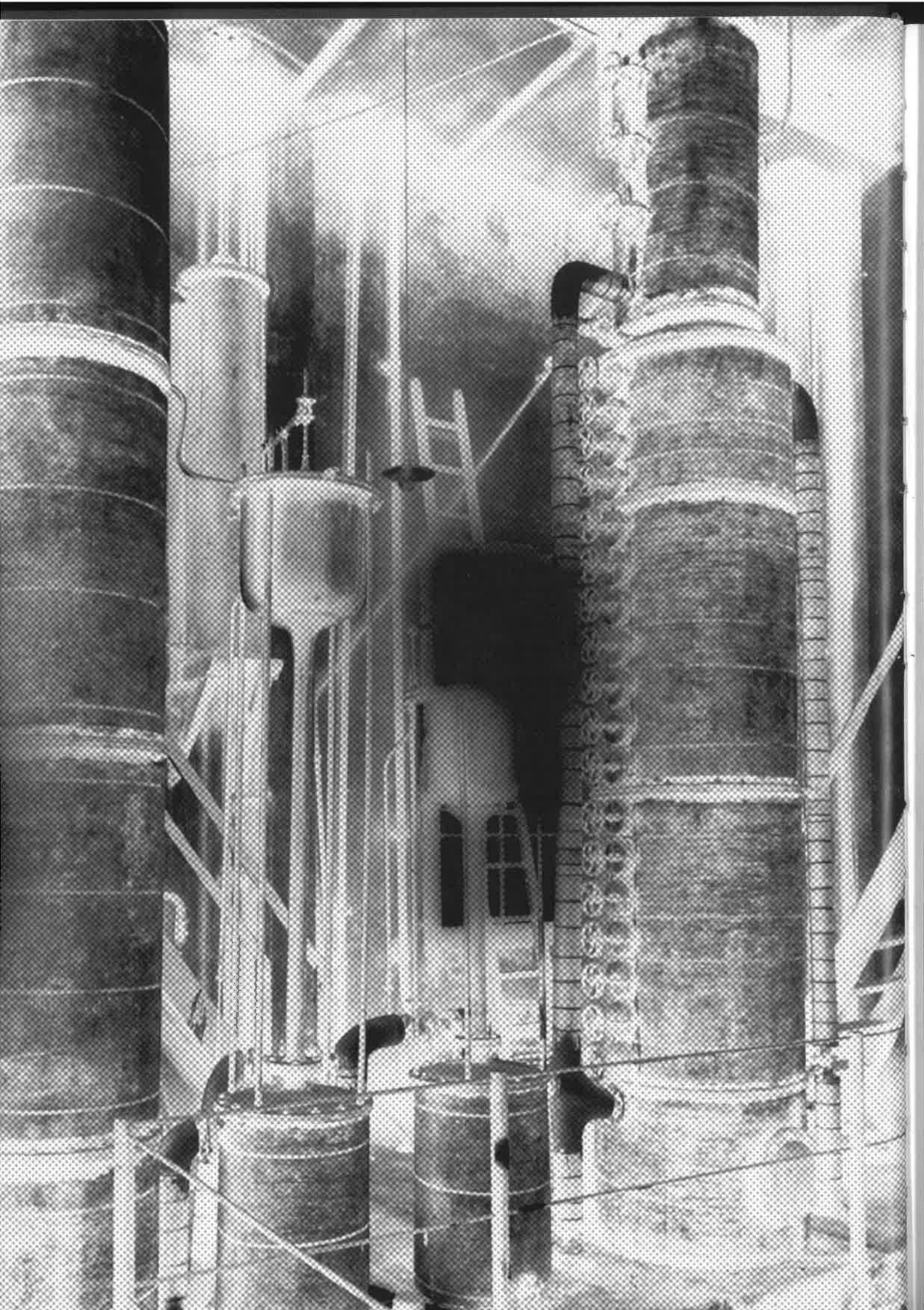

I. ECONOMIA I ACTIVITATS PRODUCTIVES

HISTÒRIA ECONÒMICA DE VALLS

El segle XIX va ser el segle de la revolució industrial a Catalunya, el període en el qual es van desenvolupar les transformacions econòmiques i culturals fonamentals que van possibilitar la consolidació de la societat contemporània catalana. Valls va iniciar aquest canvi ràpidament, però va experimentar una profunda desacceleració a partir de 1860, que va acabar en crisi.

El present capítol intenta aproximar-se a aquest procés, un dels més desconeguts de la història dels dos últims segles de la ciutat. Es pretén fer una aproximació empírica al funcionament de l'economia vallenca tot maldant per explicar algunes de les causes, conseqüències i repercussions d'aquell canvi que va tenir direccions contraposades depenent del moment. La investigació se centra en aquells sectors industrials cabdals per a la ciutat, com el tèxtil i el pelleter, sense oblidar-se d'aquells altres que, tot i tenir una importància productiva més reduïda, configuraven qualitativament l'aspecte econòmic de la ciutat.

El treball també valora l'activitat econòmica que representaven les botigues de carrer, ja que entenem de forma dual el seu vincle amb el desenvolupament de la ciutat. En la denominada microhistoriografia, recentment el seu estudi és clau per comprendre la quotidianitat de les persones. Tanmateix, han estat menystingudes en romandre eclipsades per les importants revolucions quantitatives i qualitatives de la indústria. A la vegada el coneixement de l'estructura comercial del segle XIX és important des de la perspectiva d'una economia actual clarament terciària, en què les transformacions d'aquest sector han afectat de soca-rel el dinamisme econòmic de la ciutat i el seu territori (Carreras, 2005; Carreras [dir.], Moreno, Arinyo, 2006).

Així, mentre les indústries explicaven el vessant més productiu de l'economia, les botigues i el mercadeig explicaven el funcionament econòmic clarament relacionat amb el consum. Producció i consum expliquen, doncs, aquesta història econòmica.

Ciutat i comerç

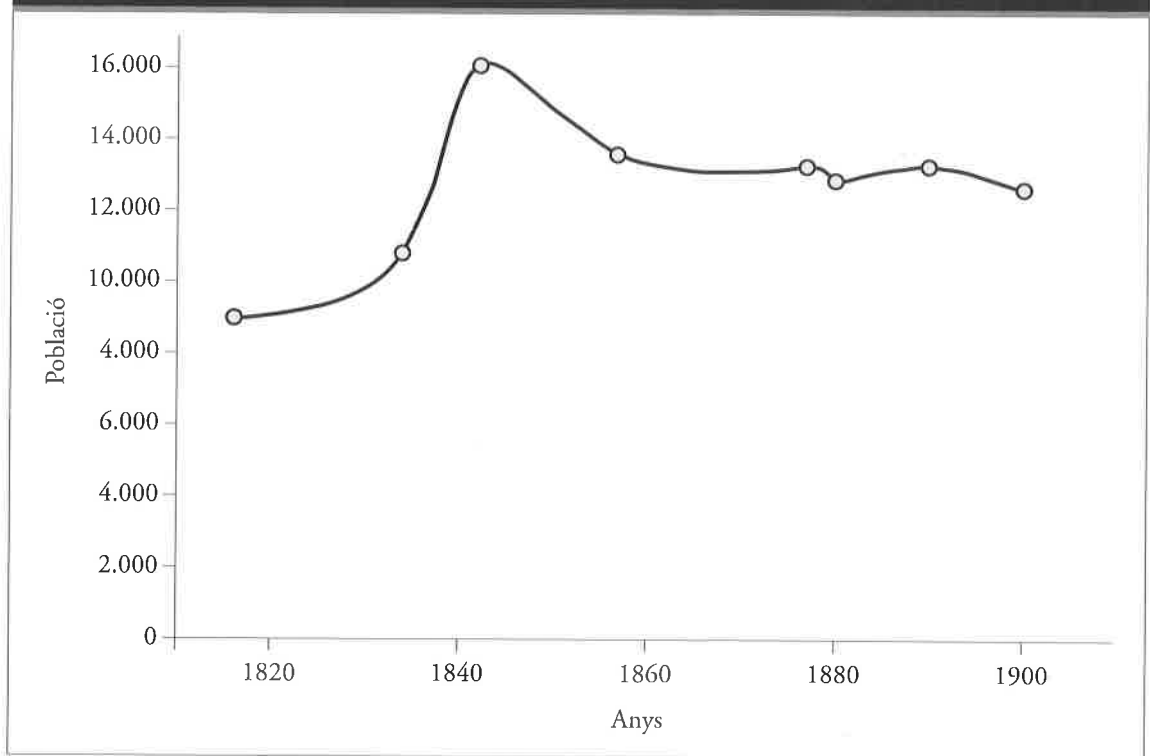
El segle XIX va ser el de la revolució urbana. Amb tan sols els cinquanta anys que van de 1800 a 1850, es va duplicar la població que vivia a Valls. L'any 1842 es va assolir el màxim de 16.084 habitants, recompte que es creu superior al que li correspondria vertaderament però que tampoc no contradiu la revolució demogràfica d'aquell segle.

Tot i l'augment demogràfic, a partir de la dècada dels cinquanta es comprova un fort descens que situa la ciutat l'any 1900 amb 12.625 habitants. Aquesta dinàmica negativa se seguirà reproduint durant les primeres dècades del segle XX. Aquest procés és una singularitat important de Valls que la diferencia de la resta de ciutats catalanes que iniciaren la revolució urbana amb la mateixa empenta però que la mantingueren durant tot el segle. Les causes d'aquesta crisi demogràfica es treballen en els punts següents.

S'ha investigat la població de Valls a partir de l'anàlisi del padró de 1880. La utilització d'aquesta font primària d'informació permet fer un recompte exhaustiu i rigorós del total de població que vivia al municipi de Valls aquell any. A la vegada es pot conèixer la seva distribució per carrers, així com els oficis de cadascuna de les persones.

Es comprova com, l'any 1880, al municipi hi vivia un total de 12.860 persones. Es repartien pels diversos carrers de manera molt heterogènia. Els carrers on vivia més gent eren els més centrals, com el de la Cort, el de Sant Antoni o el de la Carnisseria, on s'establien sobretot els comerciants i els que exercien oficis més qualificats. Als carrers de fora

Quadre 1. Evolució demogràfica (1800-1900)

TERMINO MUNICIPAL DE VALLS. EMPADRONAMIENTO. PROVINCIA DE TARRAGONA.

Distrito Barrio Calle de Puntarró núm. 1 piso cuarto

RELACION de las personas que habitan en la referida habitacion en 1.º de Diciembre de 1880.

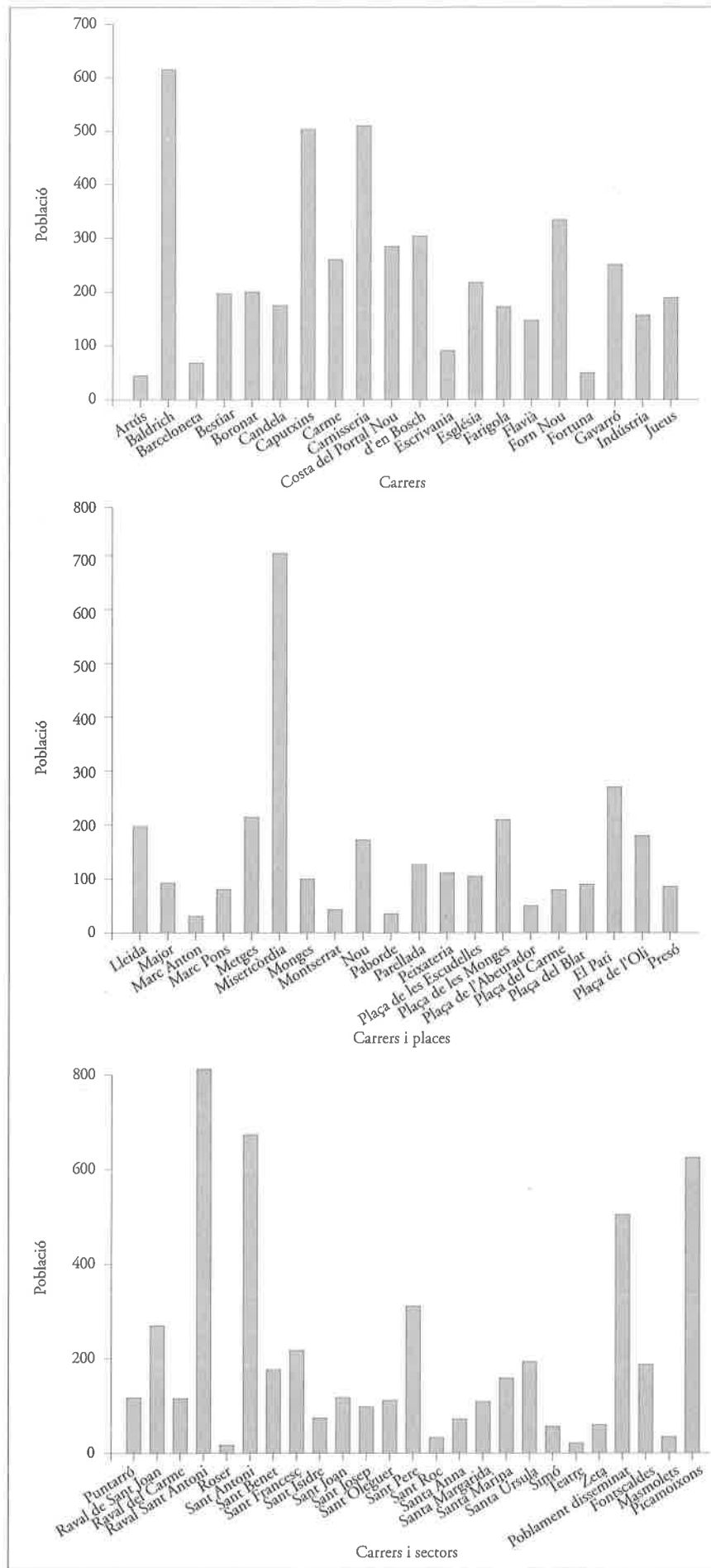
NOMBRES Y APELLIDOS.	FECHA DEL NACIMIENTO.			NATURALEZA.		Estado.	Profesión. 1	Residencia habitual. 2	Tiempo de residencia en el pueblo.	Clasificación como habitante. 3
	Día.	Mes.	Año.	Pueblo.	Provincia.					
José María Galland y Jorral	15	Abril	1818	Valls	Tarazona	Vivir.	Propietari	Valls	siempre	vecino
Catalina Calabuig Galland	20	Junio	1830	"	"	Soltero	"	"	"	vecino
José Calabuig Galland	19	Marzo	1840	"	"	casado	abogado	"	"	"
María de la Victoria Masallés	11	Agosto	1817	Barcelona	Barcelona	"	"	"	"	"
José María Calabuig Viala	21	Febrero	1867	Tarazona	Tarazona	Soltero	Estudiante	Tarazona	doctores	"
José María Calabuig Viala	20	"	1870	"	"	"	estudiante	"	doctores	"
María M. ^a	15	Junio	1876	Barcelona	"	"	sin	Valls	siempre	"
Marcada	2	Octubre	1878	"	"	"	"	Tarazona	siempre	"
Jose Masallés	15	"	1842	Cabea	Tarazona	"	"	"	"	"
Catalina Masallés	15	Setiembre	1860	Sarriena	"	"	"	"	"	"

José Calabuig

Nota en esta se ha presentado José Calabuig manifestando que su hijo Manuel M.^a vive en Tarazona desde el 8 de Junio de 1880 hasta el 10 de Junio de 1881.

Nota al dorso

Els certificats d'empadronament són fonts d'informació primàries que permeten fer un seguiment exhaustiu i rigorós del nom de les persones, la data i lloc de naixement, l'estat civil, el temps de residència al poble i el seu ofici. En l'exemple de la fotografia, es comprova que a la llar localitzada al carrer del Puntarró, 1, hi vivien 11 persones el 1880.

La distribució de la població per carrers sorprèn si es compara amb la del segle XXI, moment en què molts dels carrers s'han despoblat.

el recinte murallat, com el de Misericòrdia, el raval de Sant Antoni o el dels Caputxins, sobretot hi vivien les classes més humils, com pagesos i teixidors. És important destacar també el nombrós poblament disseminat que existeix arreu del municipi: fins un total de 504 persones viuen en masies, molins i partides.

Havent-nos aproximat a la principal funció d'una ciutat, la residencial, centrem-nos ara en la resta de funcions urbanes.

La principal activitat comercial de la ciutat en el segle XIX era el mercat que se celebrava dimecres i dissabte. Durant aquests dies, als carrers i places del centre de la ciutat s'hi realitzaven les principals transaccions comercials entre compradors i venedors que arribaven de tota la comarca. Vinguts a peu o en animals de tir, els venedors procedien de tots aquells pobles des d'on podien anar i venir en un sol dia.

La vida mercadal de la ciutat venia configurada per altres activitats que anaven més enllà d'aquests episodis setmanals. Existia una estructura comercial i de serveis a peu de carrer, que, com ja s'ha dit, era d'especial interès.

Per al seu estudi, s'ha realitzat un mapa de l'estructura comercial de 1885 a partir de la digitalització de la trama urbana del moment segons documents de la època. La meua proposta de mapa comercial parteix de la Matrícula Industrial, que és un registre de les activitats econòmiques reconegudes fiscalment on apareix la tarifa en la qual tributa, el volum de vendes que genera i la localització. El motiu de l'elecció d'aquesta font d'informació primària rau en l'ampli ventall d'activitats econòmiques inscrites i la possibilitat de poder-les localitzar al mapa.

La fotografia mostra l'ambient un dia de mercat, als carrers del centre de Valls. Els compradors i venedors arribaven a peu o en animals de tir, de tota la rodalia de Valls. (AHM)

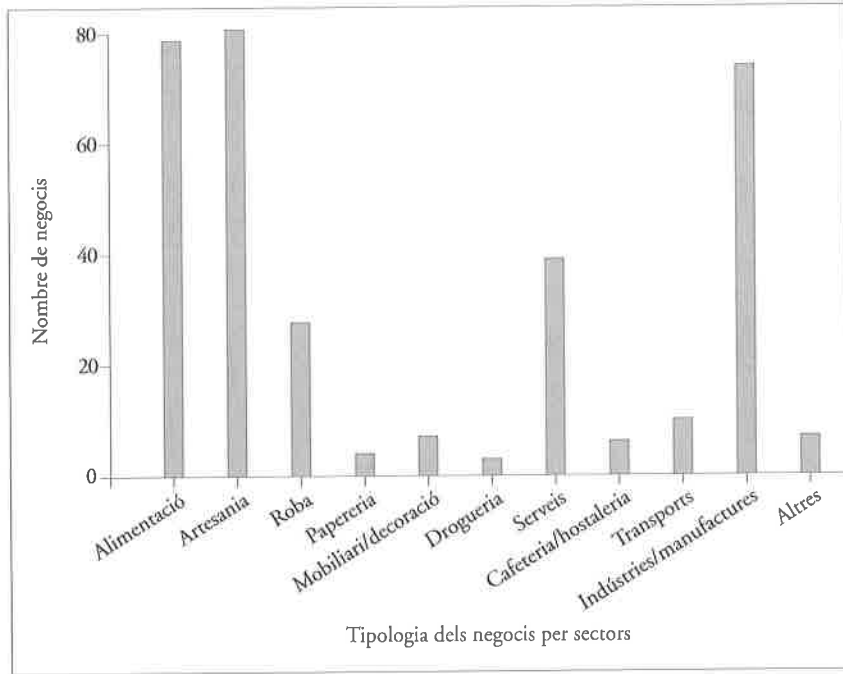
Les matricules industrials permetien disposar d'un recull exhaustiu de tots aquells negocis que tributaven a l'ajuntament de la ciutat, fossin manufactures, indústries, establiments comercials o serveis. (AHC)

S'ha cartografiat un total de 338 negocis que han estat classificats a partir d'onze categories. Per a la realització d'aquest mapa, s'han utilitzat específicament tots aquells negocis que es localitzaven dins la ciutat compacta de Valls sense tenir en consideració els pocs negocis que hi havia a fora, com ara uns quants molins.

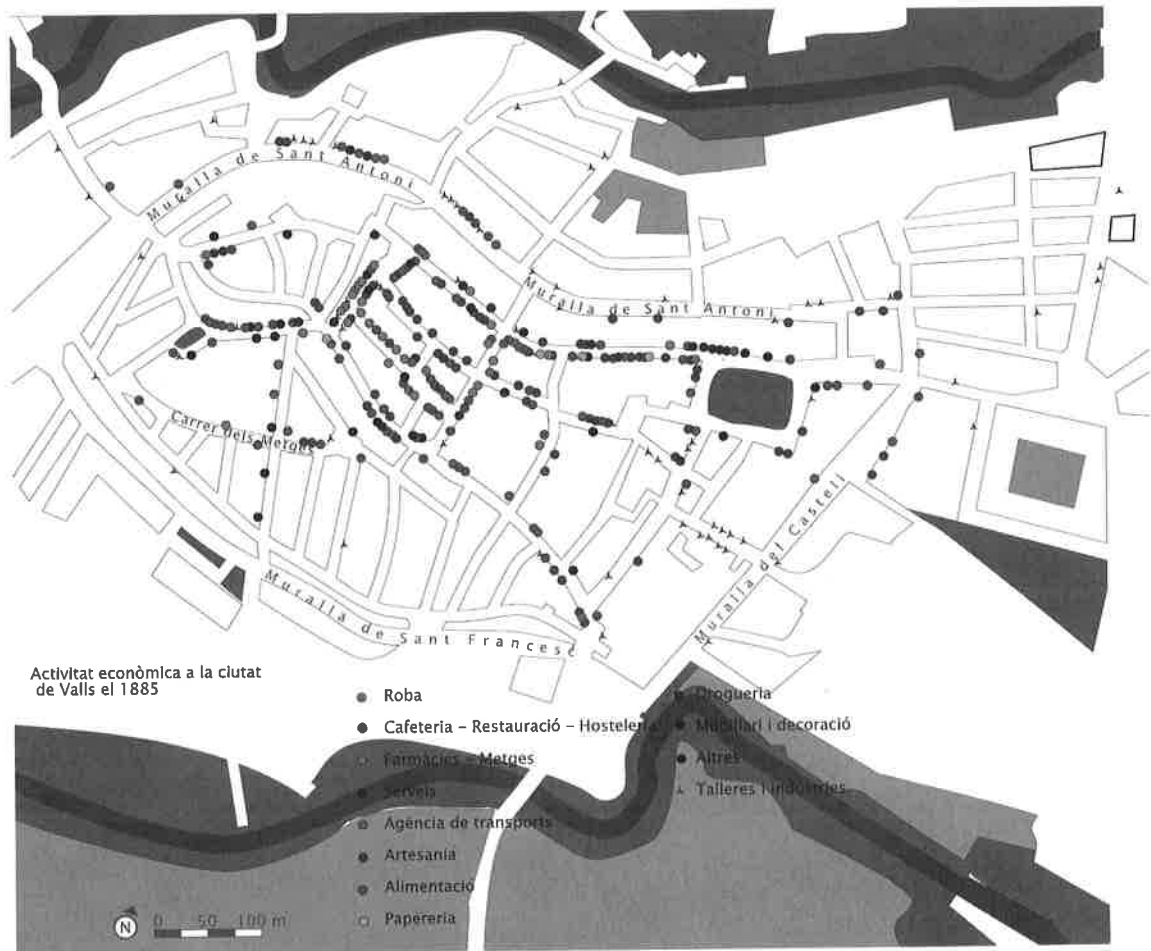
Si tenim en compte les finalitats fiscals amb les quals fou creat aquest registre mercantil, és impossible que es puguin comptabilitzar els negocis que no tributaven. Entre els negocis que no tributaven, és important anomenar, d'una banda, els afers que es muntaven i es desmuntaven els dies de mercat setmanal, i de l'altra, tots els negocis il·legals que eren intervinguts per l'Estat i que es venien a preus abusius quan eren escassos, com ara la farina, l'oli, l'arròs o el tabac; és a dir, el comerç d'estraperlo.

De l'anàlisi de l'estructura comercial, se n'extreu que el centre econòmic de la ciutat es localitzava al sector format per la plaça del Blat, de l'Oli i de les Garrofes. Aquest lloc era on hi havia la màxima densitat d'activitats comercials i de serveis i és on convergia bona part dels fluxos econòmics.

En aquell sector, alguns dels carrers mostraven una especialització comercial a l'estil del que passava a la ciutat medieval. Alguns dels carrers feien honor al seu nom, com ara el dels Espardenyers (ofici que s'ha inclòs en la categoria *artesanía*), on es localitzava bona part dels establiments dedicats a la confecció artesanal d'aquest tipus de calçat, fins a un total de divuit. Arran de la confecció d'espardenyes, es va fundar la botiga Ca Vives a finals del segle XIX, localitzada a la plaça de l'Oli, una botiga que en el moment que s'escriuen aquestes pàgines encara continua amb la mateixa activitat comercial. De la mateixa manera, bona part dels establiments dedicats a la venda de productes alimentaris frescos es concentraven a la plaça de l'Oli, on 9 dels 15 establiments es dedicaven a l'alimentació.

Els 338 establiments als quals fa referència la Matricula industrial de 1885 poden ser agrupats en onze sectors. Tot i la importància de les manufactures i les indústries, es fa evident el major predomini de la funció comercial i de serveis. (Elaboració pròpia a partir de la Matricula industrial de 1885)

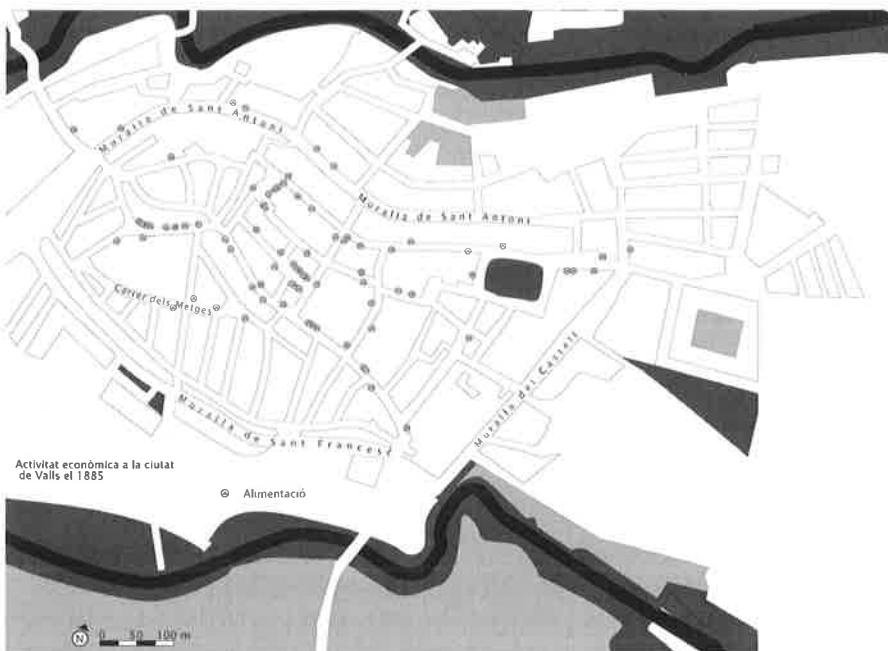
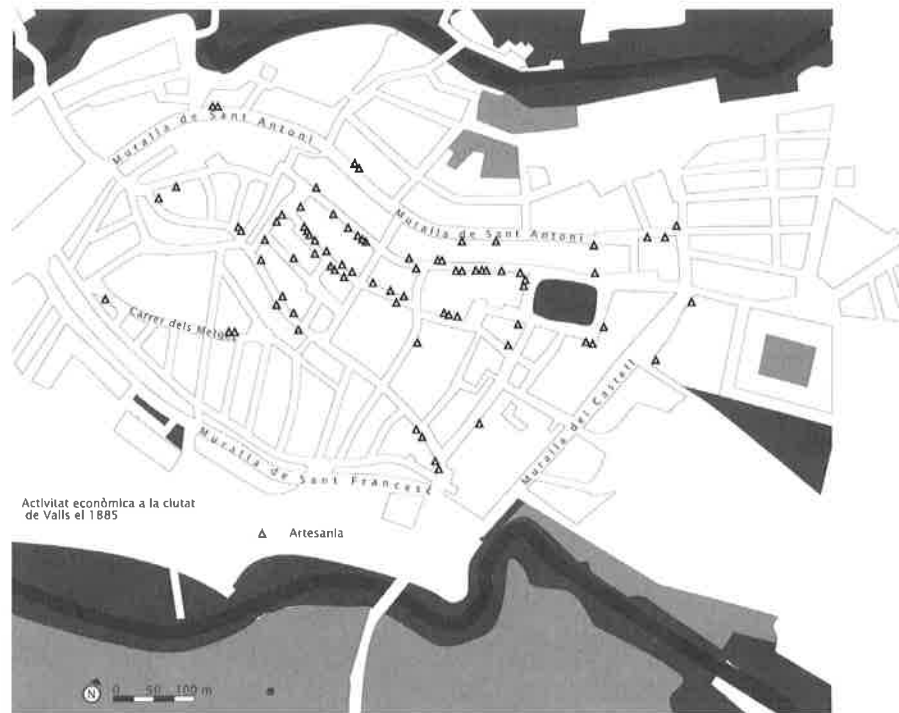

El triangle format per les places de les Garrofes, de l'Oli i del Blat mostrava la màxima concentració d'establiments comercials i serveis. Els carrers que discorrien en sentit E-O, com Baldrich, Sant Antoni i Espardenyers, en aquells temps també eren importants comercialment. Les àrees menys denses comercialment eren, per exemple, la plaça de les Escudelles i els carrers adjacents, on residien, sobretot, pagesos i teixidors. (Elaboració pròpia a partir de la Matricula industrial de 1885)

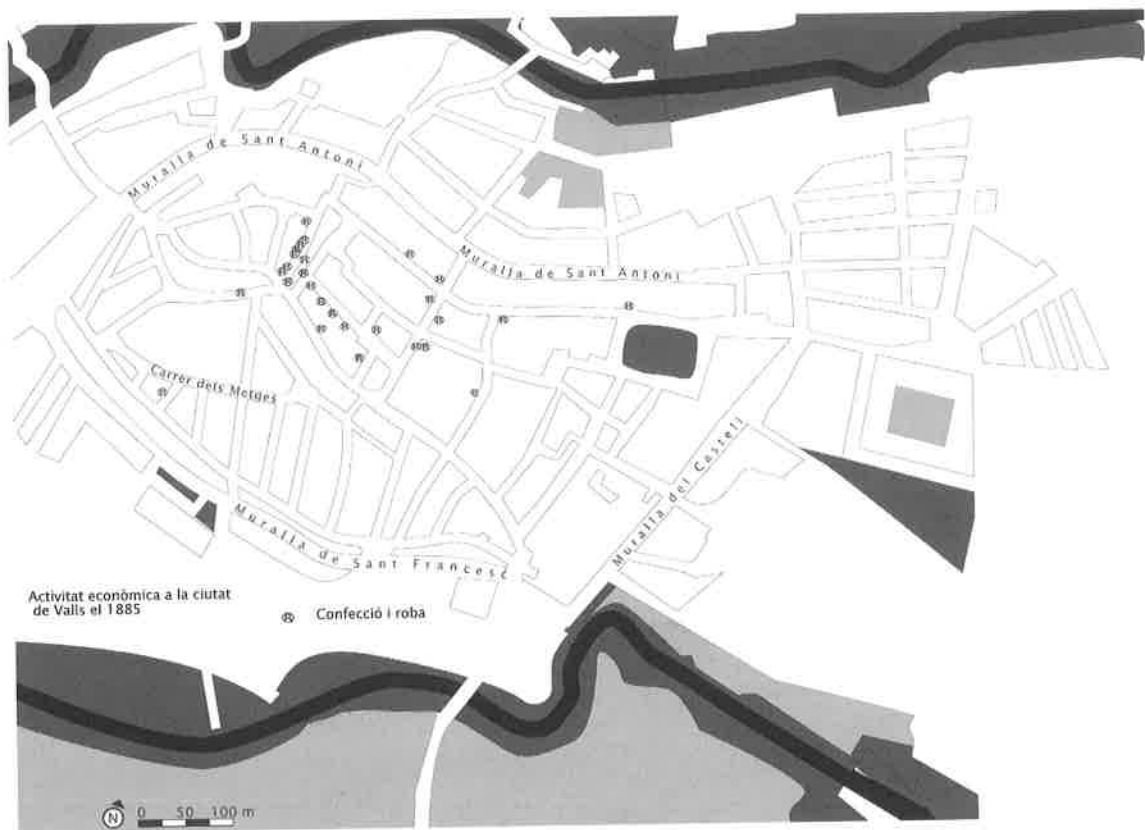
Alguns dels locals que es construïren en aquells segles també s'han mantingut fins a l'actualitat. En alguns casos, han continuat a les mans de les mateixes famílies que regentaven el negoci; aquest és el cas de la cansaladeria Montserrat Farré o la carnisseria Montalà. També en aquest sector més cèntric de la ciutat, el carrer Major, existia una certa especialització pel que fa a botigues dedicades a la roba.

Procedents de les diverses vies d'entrada, alguns carrers comercials menaven cap a aquest sector més central de la ciutat, com el carrer de Sant Antoni i el carrer de Baldrich. L'un i l'altre no presentaven la mateixa estructura comercial. El primer estava caracteritzat per establiments que es dedicaven a satisfer les necessitats més quotidianes, mentre que el segon es distingia pels nombrosos establiments especialitzats.

L'any 1885, tot i que els establiments dedicats a l'artesanía es distribuïen per gairebé la totalitat de la ciutat, alguns carrers mostraven una elevada concentració i estaven especialitzats en aquest tipus d'activitat, a l'estil dels carrers medievals. (Elaboració pròpia a partir de la Matricula industrial de 1885)

En ser un comerç de proximitat, les botigues dedicades a l'alimentació es distribuïen per gairebé tota la ciutat. Tanmateix, als mercadals, passaven a ser l'especialització, com es comprova a la plaça del Blat i de l'Oli. (Elaboració pròpia a partir de la Matricula industrial de 1885)

Les botigues de roba es localitzaven principalment al voltant del carrer Major, en aquest àmbit freqüentaven les botigues dedicades a la venda al detall d'articles de merceria i paqueteria, així com les que venien roba ordinària del país i gorres.

Al carrer de Baldrich s'hi localitzaven negocis propis d'oficis més sofisticats com notaris, farmacèutics, metges cirurgians, advocats, així com també botigues artesanals també més especialitzades com rellotgers, sastres, armers o confiters, llauners, guarnicioners i albarders. Es van obrir establiments que han mantingut les portes obertes fins entrat el segle XXI. Aquell segle va ser quan es va obrir la merceria Maria Seguidilles, que va ser fundada el 1825, o la farmàcia Viscasillas, propera al carrer de Baldrich, que data del 1825 i que aleshores utilitzava majoritàriament en el seu local els materials moderns de l'època, la fusta.

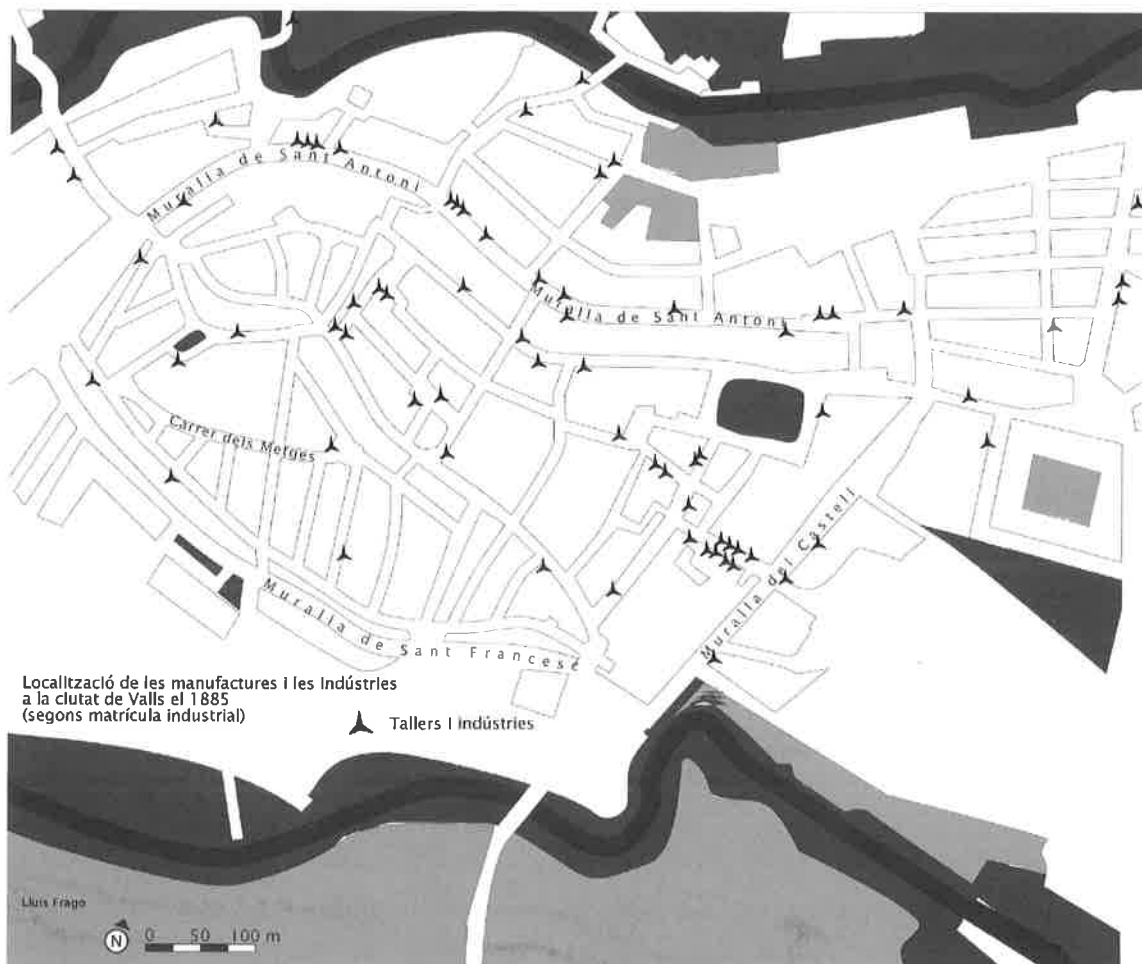
Els tallers i les manufactures es distribuïen per tota la ciutat, inclòs el centre, barrejant-se amb usos comercials i residencials. Aquest fet es comprova amb els nombrosos tallers amb telers que s'establien pel carrer de Baldrich, al carrer d'en Bosch o a la plaça de la Llibertat.

Emblema de la sastreria José Dilla.

Tot i la distribució al llarg de la ciutat dels usos industrials i manufacturadors, hi havia alguns sectors que van néixer amb aquesta vocació. Un d'aquests llocs era la muralla de Sant Antoni, un indret tradicional on es localitzava part de les adoberies més importants del moment. Aquest àmbit també era proper al tradicional districte pelleter de la Font d'en Bosch i el raval de Farigola, on, des de feia més de dos segles, s'assentaven establiments dedicats al tractament de les pells atesa la proximitat de l'aigua dels torrents. Existia un altre sector urbà especialitzat en usos industrials o manufacturadors, com el format pels carrers del Vapor de Maó i d'en Gassó, on predominaven els tallers tèxtils.

Des de 1850, es van començar a consolidar noves àrees industrials fora del recinte murallat, un fet totalment nou a la història de la localitat i que coincidia amb el pas de les manufactures a les indústries. Hi havia diversos motius per al canvi de localització dels usos industrials. En primer lloc, els negocis industrials tècnicament requerien cada cop més espai per tal de poder assumir els reptes d'una economia avesada al comerç a petita escala. Era important disposar de locals grans per a l'emmagatzematge i la instal·lació de la màquina de vapor, així com disposar de patis prou grans per poder maniobrar amb les mercaderies. L'impuls cap a fora del recinte murallat de les manufactures i les indústries va venir donat, en segon lloc, per les creixents queixes de la ciutadania pels sorolls que generaven les màquines, cada cop més mecanitzades i nombroses i que fins llavors s'havien localitzat als baixos dels edificis.

L'any 1885 les manufactures i les indústries encara es distribuïen barrejades amb altres usos urbans (comercials, residencials, etcètera). Fora del recinte murallat destacaven els ravals, de tradició manufacturera, i les modernes àrees industrials per a l'època del carrer del Paborde i la carretera de Lleida.

Entre els anys 1850 i 1900, es van consolidar tres nous sectors industrials, la genealogia dels quals era industrial, tots fora del recinte murallat. Es detecten si s'observa la cartografia realitzada per a l'any 1885. Per ordre cronològic, es va començar a consolidar primer el sector del carrer del Paborde, després el sector de la carretera de Lleida i, finalment, la carretera de Tarragona. A la sortida cap a la capital provincial s'hi va localitzar la primera planta de producció de gas de la ciutat, mentre que a la carretera de Lleida s'hi van establir algunes de les indústries més importants d'aquell moment, com les tèxtils propietat de la família Dasca, que ja regentaven negocis manufacturers a la ciutat des de 1776.

Coneguda l'estructura terciària i industrial de la ciutat, em centro en l'anàlisi de la realitat industrial i agrícola del moment.

L'especialització vitivinícola i l'accelerat creixement de les manufactures rurals (1800-1840)

Un dels aspectes més desconeguts del procés d'industrialització de Catalunya i encara més de Valls és el dels seus inicis, i sobretot el que es coneix com a període formatiu. Un període que no arrenca el 1833 amb la primera màquina de vapor a Catalunya, sinó a les últimes dècades del segle XVIII i els primers trenta anys del segle XIX.

L'especialització vitivinícola i l'expansió comercial de vins i, sobretot, d'aiguardents té un paper clau en aquest període formatiu inicial, en permetre les millores de les activitats manufactureres. Aquest sector ho va fer en un doble nivell. D'una banda, en tractar-se d'un cultiu molt intensiu en treball, va introduir un procés d'especialització productiva a escala regional. Aquest procés d'especialització va estimular la concentració i el creixement de les activitats manufactureres, i es va crear d'aquesta manera una important indústria rural. D'altra banda, l'especialització vitivinícola va contribuir també a l'aparició de la nova manufactura cotonera. L'augment de la renda dels comerciants i, consegüentment, de la demanda dels consumidors va permetre desenvolupar la indústria de les indïanes. Però, quin era el comportament específic d'aquests dos sectors? Tot seguit ho veurem.

Planes i muntanyes cultivades: especialització vitivinícola enmig d'una diversitat mediterrània

Les fluctuacions de l'agricultura en el segle XIX a les terres del Camp han estat investigades d'una manera excel·lent per una geògrafa local (Cardó, 1978). L'any 1800 la totalitat de la plana del municipi ja estava conreada; tanmateix, al llarg del segle XIX, es va continuar les rompudes agrícoles en aquelles àrees més antipàtiques per a l'agricultura. Els canvis d'organització i gestió territorial que van comportar les reformes liberals com l'abolició del règim senyorial (1837), el paper de la vinya clarament encarat a les transaccions comercials i les desamortitzacions de Mendizábal (1836) i Madoz (1855) foren les causes que permeteren continuar domesticant el sòl del municipi per a aquest ús. Sobre el domini de l'agricultura al municipi als anys quaranta del segle XIX, es comenta que "sólo en los escasos montes en que las rocas imposibilitan de un modo absoluto el cultivo es donde deja de demostrarse la constante laboriosidad de estos habitantes" (Madoz, 1845).

En un context d'expansió de l'agricultura, Valls es va consolidar com el municipi més vinater de les terres del Camp entre els anys 1800 i 1850, i va passar de les 1.913 hectàrees l'any 1826 a les 2.621 hectàrees l'any 1866, segons els cadastres. L'augment de les extensions de vinya es va desplegar sobre dues tipologies de terrenys: d'una banda, a partir

Quadre 2. Evolució de les hectàrees conreades i la superfície rústica a Valls (1827-1877)

Any	Hectàrees superfície rústica	Hectàrees conreades
1827	4.580	3.796
1866	5.279	4.444

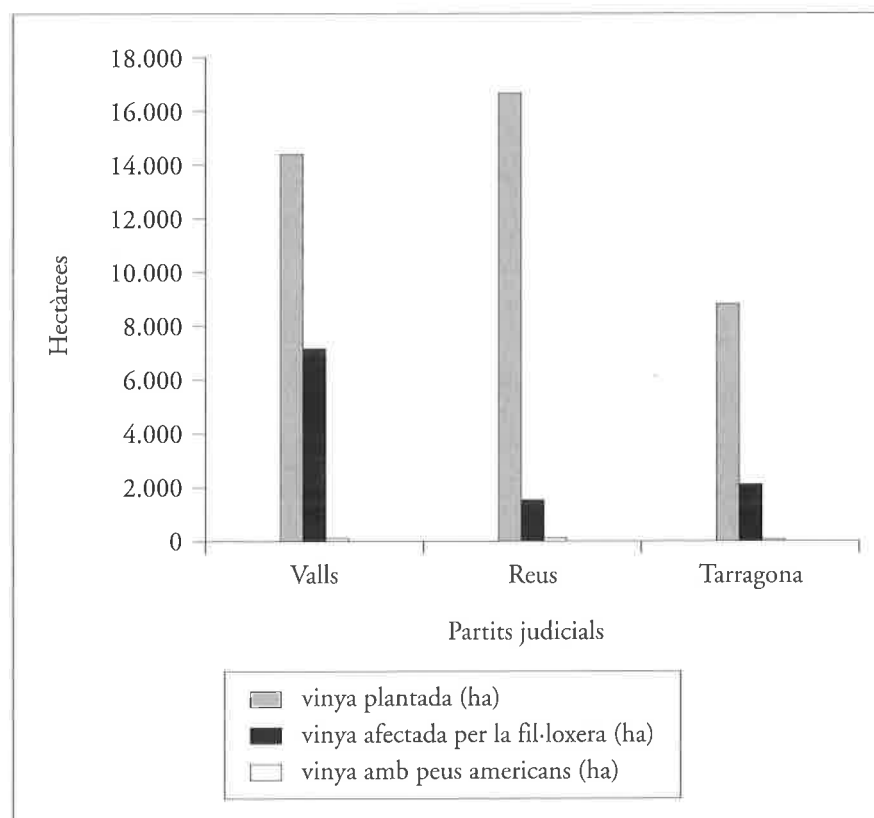
Font: Elaboració pròpia a partir de Cardó (1983).

de noves rompudes i, de l'altra, arran de la conversió d'altres cultius. Fou al llarg d'aquell segle XIX que per primer cop es va convertir en terreny cultivable el sector de les Basses, al peu de la serra de les Guixeres, un lloc amb sòls prims i recursos hídrics molt migrats. També es va plantar vinya a les terres del Bosc de Valls, força més afables que les anteriors però amb pendents elevats. A la plana totalment cultivada el 1800, la vinya es va expandir substituint altres espècies menys profitoses, com ara els cereals.

Aquesta increment de la vinya tan sols es va veure alterada pels efectes de l'oïdi (*Uncinula necator*), que va fer retrocedir la vinya al voltant de 1853 però que va acabar estimulant-ne l'expansió després que es descobrís que el sofre matava el fong.

A altres municipis de la rodalia de Valls, aquesta dinàmica va ser diferent. Tot i ser també de vocació vitivinícola, experimentaren un petit retrocés respecte a les extensions que ocupava aquest conreu en el segle anterior. La dècada de 1890 va ser la de la crisi de la vinya amb l'entrada de la fil·loxera, la qual va afectar de ple el panorama de l'agricultura val·lenca.

Extensió de la vinya, la fil·loxera i els peus americans l'any 1899 als diversos partits judicials.
Font: Elaboració pròpia a partir de Cardó (1983)

Els cereals passaren a ser el segon grup més important de cultius a causa, sobretot, de llur rendiment i valor alimentari i de la seva facilitat d'emmagatzematge. Tanmateix, la tendència general del preu dels cereals al llarg del segle XIX fou a la baixa, atès el context econòmic, que va fer prevaldre l'agricultura de mercat en detriment de la d'autoabastiment. És així com part dels cereals plantats a la plana foren convertits en vinya i el cultiu de gramínies quedà progressivament relegat a les àrees muntanyoses del nord del municipi.

Els sembrats eren de cultiu anual i tècnicament tan sols 306 hectàrees d'un total de 3.510 utilitzaven la tècnica del guaret vora l'any 1840. Aquesta tècnica era molt més important en aquells municipis muntanyencs del partit judicial, com ara Mont-ral i Querol, per tal de disposar de major diversitat de cultius.

Mentre que en el segle XVIII el cultiu del garrofer va ser marginal, al llarg del segle XIX va ocupar una petita part de les àrees rompudes amb condicions físiques més adverses: terrenys amb pendent, sòls remoguts i pedregosos i orientacions solanes. Disposar de garrofes permetia estalviar la plantació i la compra d'ordi, i el fruit podia ser venut a la vegada a altres terres amb forta demanda de menjar per al bestiar com l'interior peninsular.

L'olivera, entre els anys 1800 i 1850, va anar a la baixa. Aquesta tendència negativa se sumava al retrocés que ja experimentava el cultiu des de finals del segle XVIII, quan s'arrencaren grans extensions per tal que les destil·leries d'aiguarent disposessin de llenya. Tan sols vora el 1800 va augmentar-ne sensiblement el cultiu a partir de la varietat d'arbequina, força més rendible que les altres. Tanmateix, és difícil disposar de recomptes fiables per aquella època perquè els peus es plantaven vorejant o enmig d'altres plantacions amb la finalitat que actuessin com a tallavent per als altres cultius, oberts als forts cops de mestral dels mesos de gener i febrer.

El cultiu de l'avellaner a les terres del municipi de Valls tenia en aquells moments molt poc pes. La tirada era a l'alça, tot i que a mitjan segle XIX tan sols un 7% del municipi vallenc era ocupat per aquell cultiu, valor relatiu que representava vora 300 hectàrees. Figuerola del Camp, el Pla de Santa Maria i Alcover eren els altres municipis del partit judicial on també existia. A Figuerola del Camp era on l'avellaner ocupava més extensió, amb 529 hectàrees de secà i en pendent, les quals representaven el 35,5% de les terres cultivades municipals. A Alcover aquest cultiu també era significatiu, s'havia expandit molt perquè disposava de regadiu en localitzar-se a la riba dreta del Francolí, tot mostrant una modernització tècnica similar a la del veí partit judicial de Reus.

El regadiu al municipi de Valls era molt minoritari respecte al total de terres conreades, i ocupava 486 hectàrees l'any 1827. Tot i la manca de concreció dels documents consultats, part d'aquestes hectàrees corresponien als diversos horts d'autoabastament que es disposava a la rodalia immediata de Valls, al llarg del rec de la Cavallera o al sector dels Molins, per exemple. A aquesta extensió de terres regades s'hi havia de sumar 12,5 hectàrees de vinya, 6,5 d'oliveres i quasi tres de fruiters, que segons el cadastre d'aquell any també gaudien de reg artificial.

De manera marginal, el cultiu de fruiters també apareixia en el panorama agrícola vallenc. Es comptabilitzava un total de 84,72 hectàrees l'any 1827 i el seu cultiu es feia tant en terres de secà com de regadiu. Encara molt més secundari i en recessió, tot i que sense haver gaudit mai d'una posició nuclear, s'havien de destacar els cultius de figues, nous i moreres, els quals no eren cultivats, sinó venturers.

Amb referència a la propietat de la terra, el 1853 la fragmentació de les parcel·les era diferent depenent de les partides. A la partida de la Plana d'en Berga, amb una extensió

total de 417 jornals,¹ les finques eren bàsicament petites, menys de tres jornals. En l'altre extrem, a la partida del Palau de Reig (la més extensa del municipi, amb més de 1.107 jornals) les parcel·les eren més grans, superiors als tres jornals de mitjana. A la resta de partides, d'uns 100 jornals cadascuna (a excepció de les del Camp d'en Fulla, la del Vilà o la del Camp de Fontscaldes, que no assolien aquest valor), els jornals eren bàsicament petits.

Quadre 3. Partides i extensions en jornals al municipi de Valls (1853)

Partides	Jornals
El Puig	123,12
Plana de Vallmoll	240,10
Ruanes	409,40
Baiona	505,20
Vilà	41,14
Fornàs	280,50
Camps de Santa Maria	17,14
Farrerota	151,00
Palau de Reig	1.107,30
Verneda	250,00
Costes de Fontscaldes	269,10
Planes de Fontscaldes	254,12
Planes de Masmolets	130,14
Plana d'en Berga	417,12
Creu d'en Fulla	77,30
Berga i Romà de Palau	146,60
Les Basses i Picamoixons	836,40
El Bosch i Basses de Grimau	102,70
El Bosch	550,13
Martinenquera	393,00
El Freixe	384,00
<i>Total</i>	<i>6.685,51</i>

Font: Extensió en jornals de les diferents partides de Valls (AHC).

¹ Un jornal era equivalent a l'espai de terra que pot ésser llaurat en un dia normal de feina amb animals de tir.

Gairebé 20 anys més tard, al voltant del 1863-1867, les parcel·les més grans van créixer, com la del Morató, prop de la rasa del Serraller, o la d'en Segarra, a la Martinenquera, amb 21 i 32 jornals, respectivament. Però, en general, hi havia una preponderància de parcel·les petites: la majoria de les 895 finques del municipi ocupaven entre 1 i 3 jornals cadascuna.

Les manufactures

Les transformacions de les manufactures i les indústries en l'àmbit català han estat investigades per economistes, principalment (Nadal, 1988-1994); en l'àmbit vallenc s'han de destacar les investigacions realitzades per al sector dels adobats (García i Muñíos, 1994) i diverses investigacions més generals (Murillo, 2004, 2005). Al llarg de les primeres dècades del segle XIX, es pot considerar que la vila mostra un procés productiu totalment manufacturer i poc industrial. Les variables utilitzades per arribar a aquesta afirmació són: l'organització social de perfil estamental, la presència de tallers a domicilis en detriment de fàbriques, la poca mecanització del procés productiu i motors moguts manualment, el treball manual i la incipient mecanització per turbines hidràuliques o per animals davant d'una inexistent màquina de vapor.

Durant les primeres dècades del segle XIX, bona part del treball es realitzava al domicili mateix (l'anomenat *putting-out system*) (Nadal, 1988). La matèria primera era consignada per l'empresari-comerciant a les famílies perquè la treballessin des de casa. Posteriorment, aquests productes es reunien en petits tallers des d'on s'acabava el producte i es comercialitzava.

A Valls i rodalia era molt important aquest tipus de treball en aquell moment de baixa mecanització de les manufactures. Es tractava d'una societat eminentment agrícola que disposava de molta mà d'obra per treballar durant llargues temporades. Foren sobretot dones i nenes les empleades en aquest tipus de sistema productiu a domicili en el ram de la filatura.

Aquest fet va comportar que fàcilment augmentessin els petits tallers manufacturers a la ciutat que reunien aquesta producció domèstica i que disposaven a la vegada de petites màquines. Aquest fet també va ajudar l'incipient empresari que desistís de la mecanització, ja que tenia molta mà d'obra propera amb ganes de treballar. Aquest últim fet es diferenciava del que passava a les grans ciutats, on la mecanització va ser més ràpida.

Per entendre l'economia vallenca del segle XIX, s'han de tenir en compte les innovacions que afectaven tant la maquinària com en el motor. Primer s'innovà en la maquinària i posteriorment en el motor.

La possibilitat de disposar, per primera vegada, d'un subministrament abundant i barat de matèria primera que venia d'Amèrica va convertir la filatura de cotó en un negoci atractiu a Valls. En aquest context, es van estimular iniciatives empresarials i progressives innovacions. La indústria rural de la filatura va avançar sobretot a costa de la indústria llanera tradicional, que durant els primers anys del segle XIX va anar clarament a la baixa.

La filatura de cotó va ser la primera d'incorporar les innovacions a la maquinària moguda a mà. Entre els anys 1815 i 1833, les innovacions més importants són en el sector de la filatura. Durant aquests anys es va difondre l'ús de la *mule-jenny* i, en menor mesura, de la *throstle* o contínua —una versió perfeccionada de la *water-frame*—, mentre que la berguedana va desplaçar totalment la jènuca en l'àmbit de la filatura manual.

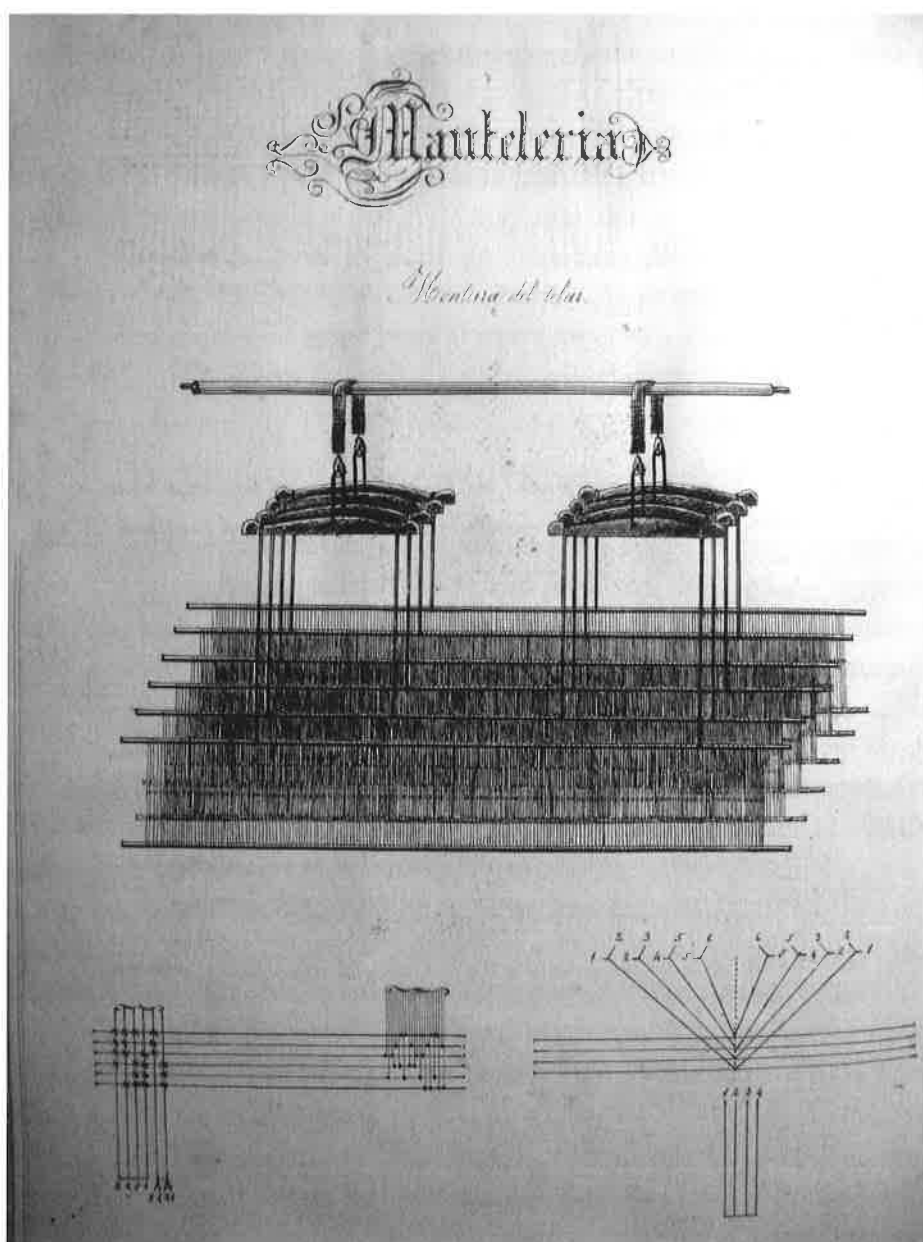
Si en l'àmbit teòric les innovacions en el teixit foren més tardanes que a la filatura, a escala local foren encara més lentes ateses les fortes resistències dels teixidors a la mecanització i

a la forta disponibilitat de mà d'obra barata rural que hi havia. Tanmateix, al voltant del 1900 gairebé la totalitat dels teixidors foren desplaçats a la fàbrica.

A Valls la incorporació dels primers telers mecànics fou al voltant de la dècada dels anys trenta del segle XIX amb les llançadores volants, les quals havien arribat per primer cop a Catalunya el 1826. Tècnicament eren millors, ja que els aparells permetien passar el fil de la trama a través de l'ordit colpejant la llançadora a partir d'un sistema de rodes sense haver-ho de fer manualment.

Al mateix temps arribaren a Catalunya les màquines jacquard, que, acoblades a un teler, permetien l'evolució independent de cadascun dels fils de l'ordit i, així, la reproducció de dibuixos més grans i més complicats que els que permetia la maquineta de lliços. El 1840 a Valls aquestes màquines eren gairebé inexistents i no es feren evidents fins entrada la segona meitat del segle XIX.

Tal com s'ha dit, el tèxtil s'ha de considerar com l'eix vertebrador del desenvolupament manufacturer i, posteriorment, industrial de la ciutat de Valls. És en aquest sector on es van concentrar els màxims esforços per augmentar la productivitat.

Exemple de
la màquina
jacquard.

Hi havia altres sectors manufacturers, alguns amb arrels medievals, com el dels adobatges. Econòmicament era menys important, però socialment fou molt rellevant, ja que s'hi concentrava bona part de les formes de fer de la societat estamental dominada pels gremis i les resistències al capitalisme industrial.

Valls era un dels principals centres adobers de Catalunya juntament amb Vic, Olot, Banyoles i Figueres. La ciutat presentava bons factors de localització per a activitats com la blanqueria. A escala regional, es trobava a prop de la muntanya, espai que subministrava pells, i a prop de ciutats litorals per on podien arribar pells des d'altres països mediterranis o fins i tot d'Amèrica. A l'escala local, la disponibilitat de recursos hídrics que oferien els torrents era clau per a un sector econòmic que requeria tanta aigua. La proximitat a l'aigua és justament el que va permetre la consolidació del districte adober de la vila, al raval de Farigola i la Font d'en Bosch.

El vincle entre els blanquers i l'aigua era evident, tal com ho demostra un document del 1821 en què el gremi va demanar que no fossin exclaustrats els caputxins, ja que les rogatives per la pluja els eren de vital importància per al sector (García i Muiños, 1994).

La necessitat de millorar les condicions higièniques de la ciutat durant les primeres dècades del segle XIX va afectar sobretot el sector de la blanqueria. El 1832 es va establir una reglamentació que prohibia abocar el rebuig dels animals a la claveguera durant les hores del dia (tot i permetre's durant la nit) i es va establir que el procés d'espellament s'havia de realitzar a mitja hora de la ciutat, tot enterrant l'animal després en un clot. Si aquestes condicions no es complien, s'amenaçava amb una multa o fins i tot amb el tancament de la fàbrica.

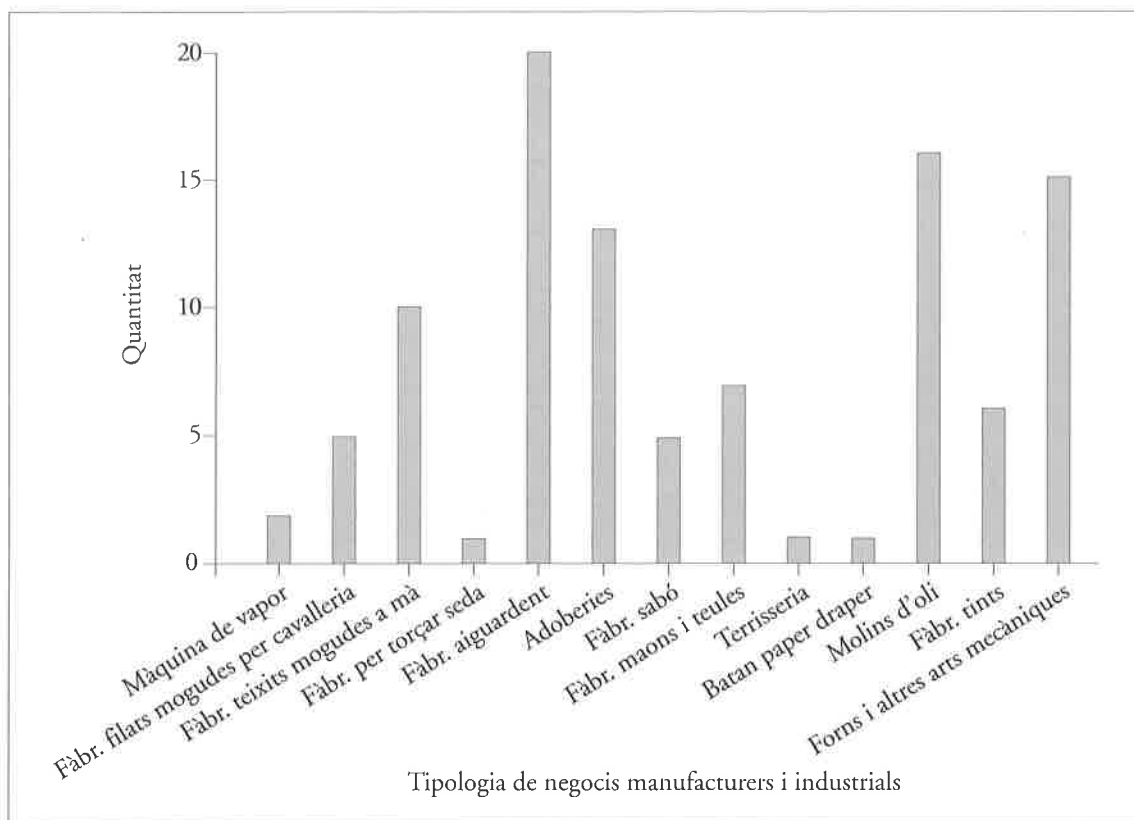
La difusió de les manufactures a Valls es va adaptar als models establerts per aquella època en l'àmbit català. Les poblacions urbanes i els centres comercials de les comarques del litoral i del prelitoral català eren les més estratègiques per a la seva expansió. Aquest model va canviar a mesura que es va avançar en el segle XIX quan les economies d'aglomeració afavoriren les àrees més denses del territori català.

Un inici reeixit (1840-1870)

Segons el *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus Posesiones de Ultramar* (Madoz, 1845), a Valls, l'any 1842, s'hi localitzaven dues fàbriques impulsades per màquines de vapor (una de filats i teixits de cotó, i una de llana), cinc fàbriques de filats mogudes per cavalleries, deu fàbriques de teixits mogudes a mà, molts telers de la mateixa classe disseminats pel conjunt urbà sense formar fàbrica, una fàbrica per torçar seda crua i fer-la madeixes,² vint fàbriques d'aiguardent, tretze adoberies, cinc de sabó, set de maons i teules, una de terrissa, un batan de paper draper, setze molins d'oli, sis fàbriques de tints, quinze forns i moltes altres arts mecàniques (Madoz, 1845).

Va ser el sector del tèxtil el que va mostrar el màxim avenç durant les primeres dècades del segle XIX. El període formatiu de la industrialització va permetre el desenvolupament de nombroses fàbriques associades amb aquest sector. El cotó va ser la matèria més treballada. La llana va anar desapareixent al llarg del segle mentre que el sector del cànem i la seda van esdevenir ràpidament perifèrics. En el període anomenat de la *fam del cotó* (1862-1867), es creu que els teixits de llana augmentaren el pes respecte a la producció total.

² Fil tret de l'aspi o de qualsevol altre aparell, sobre el qual ha estat obligat a enrotllar-se regularment, plegat de manera que no s'embullin les voltes entre elles.

Amb aquest gràfic es comprova que els sectors manufacturadors tradicionals (adoberies, aiguardents i molins) encara eren els majoritaris l'any 1842. Pocs anys més tard, el sector dels filats i els teixits va passar a primer pla. (Elaboració pròpia a partir de Madoz, 1846)

Aquest període comprèn l'eclosió de la industrialització a la ciutat de Valls, que troba, en la incorporació de la màquina de vapor al motor, el moment clau per diferenciar la manufactura de la indústria. El funcionament de la màquina de vapor era força senzill: condensar l'aigua d'una caldera a partir de la combustió del carbó per tal de proporcionar les concentracions d'energia necessàries per moure les màquines de les fàbriques. Aquest enginy permetia fer moure les màquines molt més ràpidament que si es feia amb les forces tradicionals (manual, cavalleries o roda hidràulica). Aquest canvi va comportar un augment de la productivitat i l'assoliment d'economies d'escala estratègica per mantenir la competitivitat en la creixent economia capitalista industrial.

La primera màquina de vapor es va incorporar el 1840 a la fàbrica de filar i de teixits de cotó propietat de Carreras i Companyia localitzada a la muralla del Castell, als actuals números 22-24 al voltant de 1840. La fàbrica ràpidament va ser anomenada Vapor de Maó. Dos anys més tard ja n'eren dues, la segona dedicada a la llana.

L'adquisició de la primera màquina de vapor a Catalunya la va fer l'empresa Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia el 1833. Aquest esdeveniment va inaugurar el procés de difusió de la nova energia que, tanmateix, tan sols es desenvoluparia a partir de 1840. A aquest fet hi va influir la destrucció de la fàbrica Bonaplata a Barcelona el 1835, que va paraitzar durant anys els projectes d'instal·lació de noves màquines. Pel que fa a Valls, ja es disposa de dues, només set anys després de l'arribada de la primera a Catalunya.

La dinàmica econòmica de la població, a finals de la dècada de 1840, continuava situada a primera línia del desenvolupament industrial de la província de Tarragona tenint

Obrers de la fàbrica Dalmat.

en compte que l'any 1848, a Valls, hi havia tres de les cinc màquines de vapor. Les dues restants es localitzaven a Reus i, a la província de Girona, n'hi havia cinc més. Per al conjunt català, la ciutat no destacava tant, sobretot si ho comparem amb les ciutats de la província de Barcelona, on n'hi havia un total de 125 en aquells moments.

Atesa una possible eferescència en la utilització de la màquina de vapor, l'administració no va restar impassible en el moment de legislar-ne l'ús. Tres anys més tard de la primera màquina de vapor a Valls, es va promulgar una ordre que dictaminava quines eren les condicions que s'havien de seguir en el cas que se'n volgués instal·lar una. Era l'anomenat *Reglamento general de policía urbana, rural y de servicios* (1843). Es demanava que s'especificés si la màquina era de baixa o alta pressió i que s'adjuntés un mapa de la planta amb la finalitat d'evitar perills:

Artículo 44. Las calderas de vapor no podrán ser de hierro fundido, ni tampoco podrá emplearse ninguna sin que conste haber sufrido la prueba de la prensa hidráulica, debiendo demás sujetarse a la de una presión 5 veces mayor que la que ha de soportar en su ejercicio, cuya operación deberá presidir un comisionado por el Ayuntamiento.

Art. 45. Verificada la prueba, se marcará la caldera con números que expresen los grados de presión que hubiese declarado el dueño del establecimiento, sin cuya marca no podrá usar de ninguna caldera.

Art. 46. Cada caldera tendrá dos válvulas de seguridad colocadas una en cada uno de sus extremos superiores. Su dimensión y carga han de ser iguales y arregladas, tanto por lo que mida a la dimensión de caldera, como al grado de presión marcado en ella, de manera que el juego de una sola válvula sea suficiente para dar salida o escape al vapor, siempre que esta adquiera una presión más fuerte [...].

Art. 49. El local donde debe colocarse la caldera será, cuando menos, igual a 27 veces su volumen: estará bien iluminado por medido de ventanas laterales, y separado 10 palmos de las casas vecinas por medio de un muro o pared de 5 palmos a

lo menos, así como por otro muro igual de los talleres interiores, sin permitirse por ningún pretexto habitación alguna sobre local. La distancia expresada se entiende ser de claro, sin incluir espesor ninguno de pared.

Art. 50. La chimenea deberá tener la elevación de 46 palmos sobre la mayor a que está arreglada, por disposición municipal, la altura de las casas, y sus paredes el grueso de 4 palmos en la base y dos palmos en la superior.

La incorporació de la màquina de vapor a les fàbriques vallenques va ser selectiva. Les fàbriques de filats més mecanitzades van ser les primeres que l'instal·laren. Van poder accedir a aquest enginy aquells negocis que disposaven de màquines llançadores volants. Amb aquestes màquines, si es disposava de la força de la màquina de vapor, es podia fer el salt a una producció a gran escala, fet que amb la força tradicional de les cavalleries era impossible. És així que l'arribada de la màquina de vapor va ser una conseqüència de la mecanització i no pas una causa.

S'esperava, doncs, que algunes de les indústries dels filats vallencs mostressin vers l'any 1840 un avançat desenvolupament. Aquest fet es constata a partir de l'indicador de modernitat per a aquest tipus d'indústria, el qual relaciona capital i nombre d'establiments (Oliveres, 1994). Aproximadament, la mitjana del capital invertit per establiment dedicat a la filatura vallenga era de 75.098 rals, valor que corresponia al de la mitjana catalana i també de la demarcació de Tarragona. Aquest indicador de modernitat se situava per sobre d'altres ciutats com Igualada (24.994 rals per establiment), Vic (20.182 rals per establiment) o Berga (11.954 rals per establiment).

Les millores en la maquinària de filar vallenga van continuar entre els anys 1840 i 1860 seguint etapes sincròniques amb la periodització catalana. A finals dels trenta, les berguedanes foren substituïdes per les *mule-jennies*. L'any 1850 el sector dels filats s'havia mecanitzat del tot. Aquell any, el 85% del total de fusos eren mecànics i més del 20% corresponia a les màquines més modernes (selfactines, intermitents com les berguedanes però automatitzant el procés i contínues). Un exemple de bona modernització era la fàbrica de Carreras i Companyia, que el 1850 ja disposava d'aquestes últimes millores en la maquinària.

Les millores en la maquinària van comportar conflictes entre treballadors i empresaris. Van ser la causa de l'incendi del vapor tèxtil de Carreras i Companyia, el Vapor de Maó, a l'actual muralla del Castell, el 1854, un fet sincrònic amb el denominat "conflicte de les selfactines" que va afectar Barcelona al juliol d'aquell any.

Tot i l'arribada del motor de vapor l'any 1840 i la mecanització de la filatura, el 1842 un total de cinc fàbriques de filats es continuaven movent amb la força de les cavalleries. A la vegada encara eren molts els tallers domèstics on les filadores treballaven sense conèixer encara què era la fàbrica.

Mentre la filatura era el sector que s'havia modernitzat més, tant en la màquina com en el motor, el tèxtil era el que concentrava més treballadors: 1.405 teixidors a mà. Aquesta xifra, d'un total de 54.804 treballadors en l'àmbit català, tan sols era superada per cinc ciutats catalanes: Barcelona (16.453), Igualada (2.339), Mataró (2.563), Reus (4.690) i Vilassar de Dalt (1.634). Aquests treballadors es repartien entre deu fàbriques que tan sols disposaven de màquines manuals i motors de cavalleria, i en els nombrosos telers domèstics que encara funcionaven a partir de força manual.

El paper dels telers manuals a domicili era encara molt important en aquella època de la primerenca industrialització. La seva existència no s'havia d'interpretar com un retard, ja que el sistema fabril potenciava en una primera etapa l'expansió del treball dispers, atès que el seu caràcter manual afavoria l'organització en petits tallers i domicilis particulars.

Encara s'haurien d'esperar unes quantes dècades per assolir una autèntica mecanització del procés productiu i incorporar la màquina de vapor amb decisió.

Es pot resumir que les dècades centrals del segle XIX foren ben florides econòmicament parlant. Els escrits de Martinell d'aquells anys permeten fer-nos una imatge del dinamisme que vivia la ciutat en aquells moments:

La dècada de 1860 i 1870 va ser el període de màxima prosperitat, on Valls es troba en la primera rengla entre les ciutats catalanes, després de Barcelona [...]. Al 1866 existien 57 fàbriques de teixits i deu de tints; i als voltants de la població, entre teixits i filats altres vint-i-set fàbriques, algunes pertanyents a vallencs, la qual cosa constituïa un centre fabril amb centre a Valls.

La desacceleració industrial (1870-1900)

Aquest període ve determinat per una desacceleració econòmica respecte a l'evolució seguida en el període anterior. El procés va comportar que Valls deixés de situar-se a la primera línia de les ciutats industrials i que altres ho fessin en el seu lloc.

Diverses informacions indiquen l'evolució en aquest sentit. Per demostrar-ho, és important anomenar la lenta incorporació de la màquina de vapor i les reduïdes dimensions de les fàbriques, dos fets estretament lligats que expliquen l'escàs volum de vendes dels negocis. Les causes d'aquesta desacceleració es poden interpretar tenint presents els diversos àmbits territorials: local, regional i europeu.

Es fa un repàs dels indicadors ja anomenats: la reduïda incorporació de la màquina de vapor en el motor i la seva poca potència instal·lada. El nombre de màquines de vapor entre els anys 1840 i 1885 tan sols va augmentar en tres, ja que va passar de dues a cinc, una dada significativa si es té en compte que s'estava parlant del període de màxima efervescència industrial en l'àmbit català i que, durant el mateix tall temporal, a Reus es van quadruplicar aquests enginyers: es va passar de 3 a 12 màquines.

La potència de les màquines era molt reduïda l'any 1876, entre 8 i 12 cavalls, xifra llunyana respecte a la mitjana provincial del 1848, que era d'entre 16 i 24 cavalls. A la vegada, el total de cavalls de força es trobava lluny dels 10.460 cavalls que consten instal·lats per al conjunt català l'any 1861 (valor que representava el 62,1% del total de l'Estat espanyol).

Segons els criteris establerts per Laureà Figuerola, estudis d'aquest aspecte del segle XIX, a partir d'aquestes dues variables analitzades (nombre de màquines de vapor i potència instal·lada a una ciutat) es podia concloure que a Valls hi havia un baix grau de progrés tècnic i de producció el 1876.

A finals de segle, bona part de les fàbriques (tèxtil, adobatge i molins fariners) continuaven, doncs, usant les cavalleries i amb la força mecànica manual, fet que situava Valls a l'última dècada del segle XIX en un pla secundari respecte al que gaudia unes dècades abans, al voltant de 1840.

El paradigma industrial del tèxtil va ser l'únic que va incorporar màquines de vapor al seu sistema productiu. El 1885 a Valls n'hi havia una de situada a la carretera de Lleida, que es dedicava a torçar i filar cotó, pertanyent a la família Vallduví, i ben a prop seu, una altra que pertanyia a la família Dasca que realitzava el mateix procés productiu. Una tercera estava situada al carrer d'Orient, i era l'única que treballava amb llana, que la filava i la torçava. Les dues màquines restants servien per moure màquines més sofisticades, per estirar, enllustrar, adreçar i aprestar filats i teixits nous. Una segurament pertanyia a la mateixa família Vallduví i s'ubicava annexa a la primera. L'altra se situava al carrer de Farigola (actual raval de Farigola).

Entre els anys 1842 i 1885, el nombre de fàbriques dedicades als filats va descendir: va passar de set a quatre. Tanmateix, va augmentar la productivitat respecte a la primera data. El 1876 la seva mecanització era total, s'utilitzaven màquines contínues o selfactines mogudes per vapor. Per ordre de producció, les més importants eren les de Joan Nuet, Joaquim Homs i Companyia, Dasca Martí Companyia i Prat Homs i Companyia.

Tanmateix, el sector que havia de portar el progrés industrial del període era el tèxtil i no pas la filatura, el qual, ni de bon tros, no va progressar com ho estava fent a les ciutats més industrialitzades de Catalunya. El 1885 els telers jacquard eren una anècdota a la ciutat, se'n comptabilitzaven tan sols deu, mentre que el 1890 eren la tònica general en l'àmbit català. En aquells moments, el tissatge vallenc estava dominat per les màquines que es feien servir l'any 1840, els volants de llançadora o volants de *shuttleless* (174 i 175 telers, respectivament). Aquests també eren mecànics, però incomparables amb els jacquard pel que fa a la productivitat.

Dues fàbriques de teixits destacaven per sobre totes les altres (d'un total de 19), i es localitzaven al carrer d'en Gassó, 37, i a la carretera de Lleida; pertanyien a la família Dasca i tenien la seu social al carrer de Baldrich, 7. Acollien 43 i 32 volants llançadora, respectivament, d'un total de 178 telers que apareixen inscrits a la "Matrícula Industrial de 1885". La primera era la que disposava de tecnologia jacquard en els seus telers. Aquestes dues empreses també destacaven pel que fa al volum de llançadores o volants de *shuttleless*. Així, la fàbrica dels Dasca tenia un total de 42 d'aquests enginys i la fàbrica del carrer d'en Gassó, un total de 17. A més d'aquestes dues fàbriques, se n'hi havia d'afegir una altra, que es localitzava al carrer dels Caputxins, 22, i destacava pels 60 volants de *shuttleless*, i no pas pel que fa a les llançadores o els volants de teixits de cotó. Les restants fàbriques eren petites i tan sols disposaven, de mitjana, entre sis i vuit volants de llançadora. En el cas d'aquelles que es dedicaven als volants de *shuttleless*, entre dos i sis.

L'any 1876 el nombre de treballadors que hi havia a les fàbriques tèxtils era de 468, una xifra molt inferior a la comptabilitzada el 1850. Aquest fet anava en relació amb la desacceleració industrial de la ciutat que s'estava materialitzant amb un important descens de població des de la dècada dels cinquanta, probablement per emigració cap a altres poblacions.

Hi havia altres sectors productius vinculats al tèxtil. Un cop s'acabava el procés de la filatura o del tissatge, el producte havia de rebre tractaments mecànics i químics abans d'arribar a l'última etapa, la confecció. Al llarg de la segona meitat del segle XIX, va sorgir tot un seguit d'especialitzacions industrials tèxtils que es dedicaven a blanquejar, estampar, tintar o a l'aprest del fil o dels teixits. Com que aquests sectors requerien molta aigua, van passar a anomenar-se industrials del ram de l'aigua.

L'any 1885 existien cinc establiments on es tenyien filats i teixits nous, dos menys que el 1842. Quatre dels establiments per acolorir es localitzaven en una mateixa àrea, al voltant del carrer d'en Gassó i el raval de Castell, mentre que el cinquè s'ubicava al carrer de Sant Josep. Al carrer de la Indústria hi havia una altra fàbrica per blanquejar filats i teixits propietat de la família Dasca.

Dins el ram dels industrials de l'aigua, també s'hi havia d'incloure dues *màquines de parar* que servien principalment per donar l'aspecte, el tacte o les propietats que se cercaven (com ara impermeabilització, suavització...) als filats i els teixits. Totes dues eren mogudes per màquines de vapor i se situaven a la carretera de Lleida i al raval de Farigola; la primera, propietat de la família Dasca.

Les fàbriques d'aquest ram no generaven grans valors monetaris, cap no assolía les 10.000 pessetes de vendes anuals, un valor que era molt inferior si es comparava amb el de les fàbriques de teixir, que generaven desenes de milers de pessetes en vendes cada any.

Sector on es localitzava l'adoberia de ca Grau. (Frago)

Sector del molí de la Font d'en Bosch amb els afegits de posteriors fàbriques. (Frago)

El sector dels adobats, igual que en el cas dels teixits, va estar caracteritzat per una lenta modernització del procés productiu. L'any 1885 cap de les adoberies no disposava de motor de vapor per batre el cuir mecànicament o per moldre l'escorça, i la força motriu principal era la cavalleria o la hidràulica. A la vegada, el procés de l'adobatge es continuava realitzant als clots sense utilitzar-se en cap cas els bombos³ o l'adobatge al crom. Tot i la poca modernització en el motor i en el procés productiu dels adobatges, el nombre de negocis en aquest sector va augmentar dels 13 als 25 entre els anys 1842 i 1885.

Les taxes de productivitat eren baixes i força homogènies entre els diversos negocis. El 1877 l'adoberia que generava més beneficis era la de Castelltort, amb 52.000 pessetes a l'any, seguida d'unes quantes que superaven les 40.000, com l'adoberia de Ca Vives, la de Ca Grau o la de ca Miquel Martí Carreras.

Pel que fa a la distribució a la ciutat, es comprova que 13 de les 25 adoberies se situaven dins el clos murallat i 12 als afores, és a dir, als ravals i als reduïts espais suburbans que s'havien consolidat a la segona meitat del segle XIX. Les que se situaven fora es distribuïen de la manera següent: vuit al raval de Sant Antoni; dues al carrer de Sant Benet, límitrof a aquest raval; dues al Portal Nou i una a la Font d'en Bosch. Dins el clos medieval de la ciutat, les pelleteries es distribuïen més dispersament que a fora: dues al carrer de Baldrich i les mateixes al carrer d'en Gassó. La resta, ho feia en un total de set emplaçaments diferents: carrer de la Candela, carrer de Sant Antoni, carrer de Sant Isidre, carrer de la Carnisseria, plaça de les Escudelles, plaça de l'Oli i l'última a la plaça del Blat.

Tal com s'ha dit al principi del capítol, el sector manufacturer i industrial estava configurat per altres sectors menys importants econòmicament que els del tèxtil o els adobats, però que eren representatius de la vida econòmica de la ciutat d'aquell moment. És important fer-ne almenys una petita anàlisi descriptiva.

Tot i el progressiu retrocés del sector dels destil·lats, l'alambinament, a finals d'aquell segle, encara tenia un paper important. L'any 1885 es comptabilitzava un total de deu negocis, la meitat dels que hi havia quaranta anys abans.

El 1885 s'enumera un total de vuit molins. Bona part eren moguts per força animal, a excepció dels que hi havia a la Font d'en Bosch i a Farigola (dedicat a moldre escorça i gra) i els molins de Móra i del Mig, que eren moguts per força hidràulica.

Els molins es dedicaven principalment a la producció de farina (un total de set), i un molia escorça per a l'acoloriment de les pells. Sorprenentment, no n'hi havia cap que es dedicqués a la producció d'oli. Un dels avanços tècnics en dos molins fariners vallencs va ser la millora del producte obtingut a partir del sistema anomenat austrohongarès, o simplement hongarès, que permetia classificar les diferents farines. Aquest sistema millorava el tradicional, on les moles de pedra separaven imperfectament la farina del segó, format per la pell del cereal.

Les indústries vinculades a l'alimentació es van desenvolupar sobretot al llarg de les últimes tres dècades del segle XIX. Entre aquestes indústries, destaquen les de pastes per a sopa. El producte més corrent de fabricació era el fideu per a sopes, per això a Catalunya els semolers també eren anomenats els fideuers. La producció va ser artesanal fins a mitjan segle XIX.

L'any 1876 ja s'havia industrialitzat el procés, i en aquella data existia un total de tres fàbriques de pastes per a sopa, totes mogudes a mà o per cavalleria. Aquestes fàbriques

³ Cilindre de fusta, buit, gros, construït amb dogues encercolades, tapat per les bases, proveït a l'interior de bitlles i dotat d'un moviment de rotació a l'entorn del seu eix teòric, mantingut horitzontal, on són introduïdes les pells per tal de sotmetre-les al batanatge.

donaven poca feina, la mitjana era de tan sols un treballador. Tampoc no generaven grans volums de vendes, a excepció de la de Francisco Pons i Voltas, que assolí les 36.000 pessetes de vendes anuals. El 1885, dues de les tres fàbriques havien tancat, l'única que quedava oberta era la del carrer de la Peixateria.

L'elaboració de xocolata va ser una altra de les indústries alimentàries que afloren en aquella època. El producte tenia molta acceptació entre la població, ateses les nombroses propietats. S'acostumava a presentar barrejant amb cacau sucre i aroma de canyella, i s'oferia al consumidor de maneres molt diverses. Va ser utilitzada com a reconstituent i com a medicina, ja que s'hi barrejaven els més variats productes. La pèrdua progressiva del mercat americà encarí la matèria primera de la indústria, el cacau, fet que entorpi la producció val·lenca i catalana.

Les dues fàbriques de xocolata que apareixen el 1885 es localitzaven a la plaça de l'Oli i a la plaça del Blat, i ambdues disposaven de dues pedres cadascuna mogudes per cavalleria, per moldre el cacau. Cada fàbrica produïa al voltant de 3.000 quilograms de xocolata, mentre que el volum de vendes era de 10.000 pessetes anuals. Aquesta indústria donava vida als nombrosos confiters que hi havia a la ciutat.

A part d'aquests sectors industrials, els inicis de la diversificació de la base productiva es començaven a percebre, i feren descloure altres tipologies de negocis. És important citar l'any 1885 dues fàbriques de begudes gasoses; un taller de construcció de maquinària mogut per un cavall de força; una fàbrica de quinqués; un taller on es raspallava, es tornejava i es polia ferro, i una fàbrica de gas que funcionava des de 1880 i que servia per donar llum, primer, als 140 fanals instal·lats als carrers i, posteriorment, a les llars. A diferència del que hi havia l'any 1840, s'ha de citar la desaparició de les cinc fàbriques de sabó i les set plantes dedicades a la producció de maons i teules. Aquesta última dada va relacionada amb la desacceleració del sector de la construcció durant les últimes tres dècades del segle.

La Gloriosa

El moviment revolucionari de 1868, conegut també amb el nom de la Gloriosa, que foragità del tron espanyol Isabel II i obrí un període de més llibertats, va ser especialment dur a Valls, amb efectes importants en el terreny econòmic.

Més enllà de l'expulsió dels jesuïtes i de la persecució d'uns quants capellans, els industrials també foren objectiu de la revolta. Segons Martinell, després de les escameses d'aquell episodi, diversos industrials es van haver d'exiliar de la ciutat, tal com ho va fer el Sr. Clariana, que vivia al Pati, 15.

Hi ha diversos testimonis escrits que descriuen la situació econòmica després del període revolucionari. El diari *El Joven Vallense* descriu la situació de la manera següent:

Sin notarlo, hemos entrado en un terreno asaz melancólico, pero es tan triste el espectáculo que nos rodea [...]. La industria abatida, el comercio aterrado y receloso por las continuas quiebras, siniestros y estafas, retraídos los capitales, los créditos extinguidos, la administración más cara cada día, el precio del pan subiendo, los jornales bajando, y luego la sequía, la paralización y el hambre.

Martinell ho descriu de la manera següent:

La indústria val·lenca que abans de la revolució es trobava en estat florent i en vies de prosperitat, després dels fets esmentats, començà a davallar, i les trenta o quaranta adoberies que tenia anaren minvant, i el prestigi que gaudia en el ram dels teixits, si bé es conservà algun temps, no fou amb l'empenta ni amb l'autoritat d'abans.

L'historiador britànic especialitzat en història econòmica espanyola Raymond Carr va més enllà en el moment de caracteritzar els fets de la Gloriosa a Valls com l'única resposta socialista que hi va haver per part d'alguns sectors de la població. Martinell intenta desmentir aquesta teoria:

El fet que Valls hagués tingut alguns conflictes laborals en el ram dels blanquers i dels teixidors, i que l'any 1854 s'hagués produït el sinistre sabotatge de calar foc al Vapor de Carreras i Cia. podria fer versemblant aquesta hipòtesi. Si atenem, però, al nombre d'industrials perseguits (sis entre dinou domicilis devastats, i entre les dotze persones assassinades, tres propietaris no fabricants), caldrà convenir que l'aspecte social o "socialista" tingué poca influència. Encara, en alguns casos, per encobrir ambicions o venjances personals, com a la fàbrica de teixits de Clariana, on els assaltants, a més de ferir el majordom, robaren diners, joies i roba. Si a més recordem el dit més a munt que un grup d'obers evità l'incendi d'una fàbrica de teixits, hauríem de convenir que els problemes laborals que Valls tenien plantejats no van influir en els fets sagnants, radicalment oposats a la ideologia pacifista de l'obrerisme vallenc.

Més endavant, Martinell acaba reconeixent que les tendències anticapitalistes sí que eren presents, sobretot si es tenia en compte que, en l'episodi esmentat, es va atacar el registre de la propietat i quatre notaris.

Les resistències als canvis: de la ciutat manufacturera a la ciutat industrial

Les adaptacions a les noves pautes econòmiques al llarg del segle XIX no foren senzilles ni tranquil·les. Molts empresaris no disposaven del capital necessari per modernitzar les màquines, indispensable per mantenir la competitivitat dins les noves lògiques del mercat. A la vegada, els gremis i els treballadors s'oposaven a la mecanització dels processos productius amb l'afany de mantenir l'hegemonia històrica que havien tingut durant segles.

La precarització del treball entre els anys 1860 i 1880 es va materialitzar en diverses vagues, protestes i acomiadaments. Si la dècada dels seixanta ja no fou positiva en l'escala catalana, les fonts arxivístiques donen fe del mal estat laboral, i es localitzen documents que parlen de diversos acomiadaments al ram del tèxtil per culpa d'un descens en el preu del cotó el 1864.

El malestar laboral d'aquella època repercutí en un empobriment de la societat vallenca. L'any 1865 es va construir una cuina econòmica a una casa annexa al Teatre Principal i es va acordar fer una caldera per fer sopa al convent dels mínims "con destino a subvenir la clase pobre".

Els intents de mecanització del tèxtil i el tancament o la deslocalització de les plantes cap a pobles de la rodalia, amb molta disponibilitat de treball femení a baix preu, van impulsar l'organització sindical dels teixidors a mà. A la dècada dels anys seixanta, la Societat de Teixidors a Mà de Valls va esdevenir la més important a escala catalana. Era la ciutat de Catalunya on estaven més ben organitzats i amb un nombre més alt d'afiliats.

Al sector poc modernitzat de la pell li va costar molt adaptar-se al nou sistema liberal de comerç. Les estructures manufactureres protoindustrials van haver de carregar als seus comptes els canvis que imposava la consecució d'un estat liberal, tal com ho demostren els progressius recàrrecs que es van gravar a les tarifes a partir de 1850, a excepció del període de crisi de 1866-1869. També el fet d'haver de pagar les noves construccions defensives que es van edificar durant la Tercera Guerra Carlina (1872-1876). A les dificultats que el mercat imposava al sector adober vallenc, se n'hi hagueren de sumar altres de relacionades

amb l'eclosió de les idees higienistes. Els sorolls i les males olors obligaven a reinvertir en noves plantes que es localitzessin fora del clos murallat. Per voltants del 1850-1870, a la vegada, es pressionava perquè aquests negocis deixessin d'aclaparar les aigües públiques de la ciutat, tal com ho havien estat fent durant segles.

Amb el sotrac, tant directe com indirecte, que representà l'episodi del 1868, i la dignificació del moviment obrer, es van constituir noves societats obreres a tot Catalunya, i Valls va continuar sent la capdavantera en l'organització dels teixidors a mà. De la importància sindical dels teixidors en deixa testimoni Martinell:

Reunits en Congrés de Barcelona el 29 i el 30 de gener de 1871, acordà constituir-se en federació amb un consell directiu que residiria a Valls, del qual fou elegit president Anton Carné, fill d'Igualada, que passà a residir a la nostra població, i sota la seva presidència fou nomenat el consell de la federació, que se'n digué Centro Federal de las Sociedades de Tejedores a Mano de la Unión Española, i quedà constituït amb altres set teixidors, gairebé tots vallencs.

La forta organització dels teixidors a mà vallencs a la dècada dels setanta tenia com a precedent alguns episodis violents com el citat incendi del Vapor de Carreras l'any 1954. Segons Martinell, aquell episodi va ser producte d'un "moviment minoritari" i de tendències "anarquitzants" que marcà "un caire nou i molt perillós" en la forma de resoldre els problemes entre patrons i obrers, ja que fins llavors s'havien resolt els problemes segons ell "per procediments normals", és a dir, acceptant els obrers les condicions laborals que els havien anat proposant els capitalistes.

L'ambient de revolta obrera es va materialitzar amb vagues convocades per la societat de blanquers i són citades per Martinell: "el 14 de març, a les nou del matí, pleguen del treball a l'adoberia de casa Martí (Pixagarrafes); el 5 d'abril, a ca l'Escarabat i a ca Marquet, i el 7 a totes les altres adoberies. La vaga durà fins el 17 de setembre, en què alguns associats van tornar al treball". Al voltant de 1870 treballaven al sector de la blanqueria un total de 190 obrers, entre els quals més de 20 es trobaven sense feina. La societat es va comprometre a ajudar els acomiadats, i va establir que els ocupats es repartirien el treball a fi d'evitar els acomiadaments. És així que uns seixanta treballaven mitja setmana, a fi de repartir-se els ingressos. L'augment dels aturats al sector va continuar creixent i afectava un total de 86 treballadors l'any 1878.

Camins i carreteres en mal estat

En comparació amb les altres ciutats del Camp de Tarragona, com Tarragona i Reus, Valls es mantenia molt aïllada. A la dècada dels quaranta encara no existeixen els ponts de la carretera que unia Tarragona amb Valls, el vial travessava pel bell mig del torrent, i aquest fet comportava que els dies de pluja fos impossible accedir a Tarragona. A la dècada dels cinquanta tan sols estava completada la carretera que connectava la ciutat amb la Riba. La carretera que mena a Barcelona tan sols presentava un bon estat fins a Bràfim, la de Reus fins a Alcover, i la d'Igualada fins al Pla de Santa Maria. Davant d'aquest escenari, el 1852 les autoritats vallenques actuen per tal de reconduir aquesta situació i fer possible una comunicació més efectiva amb altres nuclis urbans de rellevància.

En la seva diagnosi, estableixen com a prioritàries les comunicacions amb Barcelona, Reus, Igualada i la Riba. Els tres primers nodes són importants perquè són centres comercials, mentre que l'interès de l'última població recau en la connexió de la ciutat amb el mitjà de transport modern del moment, el ferrocarril, i l'estació de Picamoixons, la més propera

a Valls en aquells moments. Tot i el lògic interès per connectar amb la capital catalana i la principal ciutat del Camp, Reus, destaca l'interès que manifesta l'Ajuntament en diverses ocasions per millorar les comunicacions amb Igualada, ciutat amb la qual es mantenien bones relacions comercials en el segle XIX, sobretot pel que fa al sector dels adobatges.

Les teòriques relacions que s'establien entre l'eclosió del capitalisme industrial i la necessitat de fer circular les mercaderies cada cop més ràpidament tenien les seves manifestacions empíriques a Valls i comarca. Les dècades centrals del segle XIX van ser un moment de forts canvis en les infraestructures: es van establir bona part dels traçats definitius dels camins i les carreteres. Es va millorar en la tècnica, sobretot a l'hora de construir ponts, i es va millorar el paviment substancialment; al mateix temps, el volum de trànsit augmentava. Es va millorar la tècnica de construcció de ponts i, paral·lelament a l'augment de volum del trànsit, les carreteres milloraren el paviment. Als anys cinquanta, la carretera que discorria pel coll de Santa Cristina cap a la Creu de Calafell va deixar de passar per Bràfim per fer-ho definitivament per Alió. Entre la dècada dels seixanta i dels vuitanta, es van construir tots els ponts que unien Valls amb Picamoixons.

L'augment de la mobilitat de les mercaderies i de les persones va tenir la seva materialitat en l'augment de les empreses dedicades al transport de persones. A finals del segle XIX, es comptabilitza un total de vuit empreses que es dedicaven a la mobilitat de les persones i de les mercaderies. El mitjà de transport principal eren els carros tirats per dues, tres o quatre cavalleries cadascun. Els més sofisticats eren dos vehicles que feien el trajecte Valls-Tarragona, als quals, tot i no existir encara el motor d'explosió, s'anomenava cotxes.

La conseqüència de la crisi: la tardana arribada del ferrocarril

La línia del ferrocarril de Vilanova i la Geltrú que va passar per Valls ha estat tan estudiada de manera general des de l'economia (Pasqual, 1999) com des del cas específic de Valls (Tuells, 2009).

L'arribada del ferrocarril era una conseqüència, més que una causa, de la industrialització. El retard de l'arribada a Valls era producte de la desacceleració industrial de 1860-1900. La participació dels capitalistes vallencs era gairebé nul·la, símptoma de la poca competitivitat de l'empresariat local. Gairebé la totalitat del capital procedia de Vilanova i la Geltrú i d'altres negociants. El camí de ferro va arribar divuit anys més tard de la unió entre Barcelona i Tarragona el 1865, gairebé trenta anys de la unió Tarragona-Reus, el 1856, i de la de Sabadell i Terrassa amb Barcelona, el 1854-1855.

L'any 1877 un home de negocis de Vilanova i la Geltrú, Francesc Gumà i Ferran, va aconseguir la concessió de la línia de ferrocarril de Barcelona-Vilanova-Valls. La línia va ser presentada com un eix que havia de revitalitzar tot un seguit de poblacions que havien quedat aïllades de la xarxa. El 1883 el ferrocarril arribava a Valls i a Picamoixons i s'entroncava amb la línia que es dirigia des de Reus cap a Lleida. Els capitalistes de Vilanova i la Geltrú cercaven una sortida ràpida dels seus productes cap a les terres interiors peninsulars sense haver de passar per Tarragona i Reus, i a la vegada unir-se amb Barcelona, ciutat amb la qual volien mantenir connexions ferroviàries en haver-ne quedat privats quan es va decidir que la primera línia del ferrocarril passaria pel Penedès.

L'existència d'una estació del ferrocarril anava més enllà de la possibilitat d'expandir els mercats capitalistes i garantir així la supervivència del sistema. El ferrocarril en el context energètic del carbó era bàsic per a l'arribada del combustible fòssil a les fàbriques. El carbó arribava pel port de Barcelona i Tarragona, però després es distribuïa, mitjançant la xarxa ferroviària, terra endins. El retard en l'arribada del ferrocarril a Valls anava d'acord, doncs,

Màquina de vapor al Portal Nou de Valls a l'inici del segle XX. L'enginy es traslladava des de la factoria de Ca Valldoví, a la carretera de Montblanc, cap a una altra factoria localitzada a la Masó. La sofisticació i les dimensions de la màquina despertaven la curiositat de molts vianants.

amb la poca necessitat de carbó que tenien els empresaris, producte de les poques màquines de vapor de què disposaven.

El ferrocarril va representar una millora en la integració capitalista del territori, va reduir el temps entre les poblacions i molt especialment amb la capital catalana. Es van obrir nous territoris per al negoci i les mercaderies van poder fluir més ràpidament.

L'arribada del ferrocarril a la ciutat va accentuar la poca competitivitat de l'empresariat vallenc, que va veure com eren els capitalistes d'altres ciutats els que en sortien beneficiats. Foren molts els industrials vallencs que anaren a muntar els seus negocis a altres ciutats, sobretot a la creixent aglomeració barcelonina, on les condicions de concentració empresarial els beneficiava més.

No tan sols van emigrar els empresaris, sinó que la mà d'obra també ho va fer, sobretot cap a ciutats com Sabadell i Terrassa.

El paper que va jugar el traçat de la primera línia del ferrocarril per Tarragona i Reus sense passar per Valls es comenta al diari *La Patria Catalana* del 21 d'octubre de 1880:

Gracias al poch patriotisme de certs homens, nos vejerem fa alguns anys postergats en la qüestió del ferro-carril, que havia de venir de Tarragona á Valls, y des de llavors ha caigut sobre nostra Vila un sens fi de calamitats. Los concorreguts i richs mercats, que aquí 's feian ab lo Urgell, ab la Conca y ab altres comarcas, especialment en grans i en lo género de cereals, aquella animació fabril que feya acudir á nostre poble tots los dimecres i disaptes als habitants del pobles comarcans; alló que favoria les transaccions, que donava vida á las tendas, als hostals y á las posadas, desaparegué en un sol dia; aquest dia fou aquell en que se inaugurà lo ferro-carril de Tarragona á Lleyda per Reus y per Montblanch, deixantnos á nosaltres arreconats y fora per complet de la sona de aquell moviment.

A manera més general, els efectes del ferrocarril a les capitals comarcals són comentats per Narcís Oller en la seva obra *L'escanyapobres*:

Sempre el peix gros es menja el xic. Això és pesta per als pobles. Teniu-ho per màxima: sempre el peix gros es menja el xic. A on va aquet tren? A atipar les ciutats grans! Què creix, avui? Les ciutats grans. Veieu créixer cap vila, cap llogarret? No: sempre el peix gros es menja el xic. Ben aviat això serà un mas robat. La tendència de la civilització nova és de concentració. Ja ho heu vist: qui no se n'ha anat al cel se n'ha anat a Barcelona.

LA FABRICACIÓ D'AIGUARDENT AL VALLS DEL SEGLE XIX: DELS AIGUARDENTS ALS ANISATS

Una indústria que neix en el segle XVIII

La indústria de l'aiguardent a Valls, igual que a la resta del Camp de Tarragona i al Penedès, va desenvolupar-se durant el segle XVIII,⁴ tot i que hi ha notícies de l'existència de destil·leries a diferents indrets de Catalunya des de finals del s. XVI.

És sobretot a partir de la segona meitat del segle XVIII que es donen les condicions que permeten un creixement més o menys sostingut de la indústria de transformació de l'aiguardent. La millora de les condicions sanitàries i una llarga temporada sense conflictes bèl·lics propicien un creixement de població, una població que necessita més recursos i al mateix temps genera més mà d'obra. El desenvolupament de tècniques agrícoles i industrials fa possible un augment de la productivitat, de la qualitat i de la varietat dels productes. Finalment, el mercat creix gràcies a l'augment del consum d'aiguardents i alcohols en general al nord d'Europa i al mercat americà acabat d'estrenar.⁵ Però també, i cal no menystenir aquest últim motiu, la necessitat dinerària dels pagesos suposa un motiu prou important per a la recerca de noves vies d'aprofitament dels excedents agraris. A mesura que avança el segle XVIII, i de manera generalitzada al segle XIX, les càrregues fiscals deixen de ser en espècie o treball i el pagès necessita tenir ingressos monetaris; diners que utilitzarà també, cada vegada més, per adquirir certs productes i béns de consum. Dirigir els conreus segons la demanda del mercat i desenvolupar les indústries de transformació agrícola suposa la possibilitat d'accedir a uns ingressos extres.

En definitiva, assistim al canvi de l'agricultura tradicional, regida per l'autoabastiment, cap a una agricultura intensiva, marcada per les imposicions del mercat. Al començament, durant el segle XVIII, l'augment de productivitat de la vinya, base de l'aiguardent, es farà sobretot a compte de noves rompudes. L'àrea dedicada a la vinya a l'Alt Camp es mantindrà més o menys igual fins a la segona meitat del s. XIX.

A finals del segle XVIII, Valls recull i distribueix la producció de vi i aiguardents de l'Alt Camp, de la Conca i, fins i tot, de la Segarra. Des de Valls, l'aiguardent es transporta cap a Tarragona, Torredembarra i Salou. El seu destí és principalment el nord d'Europa i Amèrica. Les empreses comercials exporten aiguardents i vins, teixits i altres productes agrícoles, i importen pesca salada, tonyina, grans, teixits. Probablement, l'origen del consum de sorra (tonyina salada) al Camp de Tarragona i a la Conca el devem als comerciants d'aiguardent.

Si durant el segle XVIII la producció d'aiguardents és casolana i artesana, al s. XIX assistim a la seva transformació en una veritable indústria, que s'anirà adequant a l'evolució del mercat, als problemes d'abastament de matèria primera i a la política convulsa que domina el segle XIX espanyol. Veurem desenvolupar-se noves fórmules d'adaptació al mercat i a les estructures productives, adaptació que motivarà l'evolució dels aiguardents cap als anisats.

⁴ Vegeu, per exemple, *Valls i la seva història*, volum IV. Valls: IEV. Articles de Segarra i Olivé (2005: 98, 129).

⁵ La política de lliure comerç de Carles III propicia l'obertura del comerç directe de Catalunya amb Amèrica el 1778; abans calien intermediaris des d'altres ciutats com Sevilla o Vigo. Aquest comerç representa una millora quantitativa de les exportacions, no qualitativa.